

“OU VOUS NE ME RESPONDEZ POINT,
OU JE SUIS DEVENU SOURT”

Willem Rijn in opstand tegen
Maximiliaan van Oostenrijk
(1482-1492)

Hanne ROOSE

“Guillaume Rin avoit plus grant voix à Gand et plus grant credit que n’avoit le prince du pays ne les plus grans de Flandres”, schreef de vijftiende-eeuwse kroniekschrijver Olivier de la Marche in zijn *Mémoires* over *“l’idolle et le dieu des Gandtois”*.¹ Het is een opmerkelijke typering van Gentenaar Willem Rijn, één van de leiders van de Gentse opstand tegen aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk tijdens het decennium tussen 1482 en 1492. Wie was deze ‘grote’ persoonlijkheid? Wat waren de motivaties van deze Gentse patriciër om tegen het beleid van de regent van de graaf van Vlaanderen in opstand te komen? En is zijn persoonlijke achtergrond verantwoordelijk voor deze opmerkelijke politieke stellingname? Kortom, waarom nam Willem Rijn het voortouw in deze opstand? En wat zegt dit ons over de aard van het Gentse verzet tegen de aartshertog? Dat zijn de hoofdvragen waarop we in deze korte biografische schets een antwoord willen geven.

1. Inleiding

Willem Rijn was een van de leiders van de Gentse niet-hertogelijke factie in de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk tussen 1482 en 1492. Deze strijd kan gekaderd worden binnen het patroon van opstanden dat in Vlaanderen tussen de twaalfde en zestiende eeuw plaatsgreep.² Over deze stedelijke opstanden werd

¹ Beaune (H.) en D’Arbaumont (J.) eds., *Les mémoires d’Olivier de la Marche: maitre d’hotel et capitaine des gardes de Charles le Téméraire*, Parijs, Renouard, 1883-1888, III, pp. 273-275.

² Voor meer uitleg hierover: Dumolyn (J.) en Haemers (J.), “Patterns of urban rebellion in medieval Flanders” In: *Journal of Medieval History*, 31 (2005), pp. 369-393.

reeds behoorlijk veel geschreven, zij het telkens vanuit een verschillende invalshoek. Daar waar historici in de negentiende eeuw vooral de gebeurtenissen van politieke conflicten trachtten te vervormen ter rechtvaardiging van hun kritiek op het staatsbestel, ging men in de twintigste eeuw vanuit de *history from below*-school de focus verleggen naar het gegeven van opstanden op zich. ‘De massa’ of ‘de opstandeling’ zelf werd daarbij het onderwerp bij uitstek; maar het bleek moeilijk deze personen in één sociale groep onder te brengen aangezien nader stratificatieonderzoek naar uitwees dat de laatmiddeleeuwse samenleving veel complexer was dan vooraf werd aangenomen.³ Vanaf de jaren '90 gingen historici persoonlijke sociaal-economische gegevens aanwenden ter aanvulling van hun onderzoek naar opstanden. Men ondervond al snel dat via een prosopografische methode de relaties tussen opstandelingen konden achterhaald worden. Alessandro Stella, bijvoorbeeld, stelde zich in zijn boek uit 1993 de vraag wie de *Ciompi*, van de gelijknamige veertiende-eeuwse revolte in Italië, nu in feite waren.⁴ Ook Kevin Robbins besteedde in zijn werk uit 1997 over het vroegmoderne La Rochelle aandacht aan het achterhalen van de menselijke relaties die aan het conflict ten gronde lagen. Hij raadde de onderzoekers van opstanden dan ook aan om de sociale context te reconstrueren waarbinnen de politieke gebeurtenissen zich afspeelden.⁵ De focus in het onderzoek naar opstanden verschoof zodoende doorheen de twintigste eeuw van eerder structurele factoren naar contextuele factoren met een grotere aandacht voor de ‘mens’.⁶ Wat het graafschap Vlaanderen betreft, traden Marc Boone, Jan Dumolyn en Jelle Haemers in hun voetsporen door een prosopografische methode aan te wenden om de intern-stedelijke verhoudingen van het vijftiende-eeuwse Gent en Brugge te achterhalen.⁷ Daar waar voorheen altijd een groep werd behandeld, zal dit artikel zich echter richten op de politieke positie van één persoon. Een dergelijke diepgaande ana-

³ Haemers (J.), “De dominante staat. De Gentse opstand (1449-1453) in de negentiende- en twintigste-eeuwse historiografie” In: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 119 (2004), pp. 60-61; en Dambruynne (J.), *Corporatieve middengroepen: aspiraties, relaties en transformaties in de 16e-eeuwse ambachtswereld*, Gent, Academia Press, 2002, pp. 1-4.

⁴ Stella (A.), *La Révolte des Ciompi: les Hommes, les Lieux, le Travail*, Parijs, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 1993, p. 75.

⁵ Robbins (K.), *City on the ocean sea: La Rochelle, 1530-1650: urban society, religion, and politics on the French Atlantic frontier*, Leiden, Brill, 1997, p. 5, pp. 416-424.

⁶ Deneckere (G.), “Sociale geschiedenis, het einde van de ideologie en de terugkeer van de bezieling. Een essay met de focus op het onderzoek naar collectieve actie in de jaren 1990” In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 26 (2000), pp. 245-248.

⁷ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1384 – ca. 1453: een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Brussel, Paleis der Academiën, 1990; Dumolyn (J.), *De Brugse opstand van 1436-1438*, Kortrijk-Heule, UGA, 1997 (Standen en Landen, 101); en Haemers (J.), *De Gentse Opstand (1449-1453). De strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijke kapitaal*, Kortrijk-Heule, UGA, 2004, pp. 2-3. (Standen en Landen, 105).

lyse van sociaal-economische gegevens van één belangrijke figuur kan een uitbreiding vormen op eerdere studies over stedelijke opstanden.

Hoewel reeds veel onderzoek werd gewijd aan de Vlaamse opstanden, moet men voor een biografische schets van Willem Rijn nog steeds teruggrijpen naar een lemma in de *Biographie Nationale* van 1908-1910, geschreven door Victor Fris.⁸ Meer dan een eeuw later dringt nieuw onderzoek omtrent deze historische figuur zich op. Uiteraard dienen we deze figuur in zijn historische context te plaatsen. Daarom zal ik eerst kort ingaan op de sociale en politieke context van de tweede helft van de vijftiende eeuw. Aan de hand van reeds bekende bronnen-gegevens zal concreet de rol van Willem Rijn in de opstand worden geschetst. Op die manier kan ik reeds proberen een aantal algemene politiek-ideologische motieven van deze persoon te achterhalen in zijn strijd tegen het Bourgondische-Habsburgse hof. Ik wil in dit onderzoek aan de hand van nieuw bronnenmateriaal evenwel een stap verder gaan. Aan de hand van nieuwe gegevens over de economische en sociale achtergrond van Willem Rijn zal ik trachten een beeld te destilleren van deze persoonlijkheid. Uit welk sociaal-economisch milieu kwam Willem Rijn? Waar woonde hij? Tot welk familiaal en sociaal netwerk behoorde hij? Wat was zijn verhouding tot rivaliserende netwerken?⁹ Op deze wijze kom ik tot de hoofdvraag: kan het antwoord op deze vragen ons ertoe leiden om ook de mogelijke beweegredenen van de geselecteerde leider in kaart te brengen?

Al snel wordt duidelijk dat er geen sluitend antwoord zal kunnen worden geboden op deze vraag en op zoveel andere vragen die hieraan verbonden zijn: waarom nam hij het op tegen Maximiliaan van Oostenrijk? Wat wilde hij er persoonlijk mee bereiken? Waren deze motieven mee bepalend in het al dan niet krijgen van steun vanwege de achterban? Hebben zijn beweegredenen meegepeeld in het verloop van de opstand? Hoewel de bronnen de nodige ruimte voor interpretatie laten, meen ik toch voldoende gegevens te hebben verzameld om op deze vragen een antwoord te formuleren.

Nog een woordje over de methode. Het ideaal van de empirische wetenschapper was eertijds om zichzelf weg te cijferen uit zijn werk om zo objectiviteit te waarborgen, maar een dergelijke neutraliteit wordt door historici evenwel steeds

⁸ Fris (V.), “Rym (Guillaume)” In: *Biographie Nationale*, XX (1908-1910), c.686-689.

⁹ “Sociale netwerken zijn matrices van connecties tussen individuen in één bepaald veld, die daarbinnen bevelen en diensten uitwisselen” (Voor meer informatie: Prevenier (W.), “De netwerken in actie” In: Idem ed., *Prinsen en poorters. Beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530*, Antwerpen, Mercatorfonds, 1998, p. 295.) en “Informal ties built up in the everyday contacts” (Tilly (C.), “History, sociology and Dutch collective action”, In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 15 (1989), pp. 145-146.)

meer losgelaten. Gita Deneckere stelt daarbij het volgende: “Ik situeer de waarheidsvraag in het historisch onderzoek dus niet in de zogenaamde objectieve werkelijkheid, maar wel in de eigen subjectieve positie van de onderzoeker.”¹⁰ Ikzelf beschouw deze door velen bekritiseerde ‘subjectivering van de geschiedenis’ – hoewel zelfs aan deze term al een negatieve connotatie verbonden is – als invloedrijk op mijn onderzoek, zowel op vlak van het historisch subject als van de historicus. Betekent een subjectieve positie van de historicus dat hij/zij het eigen onderzoek en de besluitvorming ondermijnen? Dat denk ik niet, want de historicus is nooit neutraal. Het komt erop neer de historische context in rekening te brengen, zowel voor het historische subject, maar in feite ook voor de positie van de historicus. Door het meegeven van je eigen standpunten als historicus en van de theorieën en methodes waarop je je baseert, wordt het voor de lezer mogelijk hiermee rekening te houden, en de bevindingen van de onderzoeker naar waarde te schatten.¹¹ Bijgevolg dien ik eerst kort aan te halen welke sociale theorievorming dit onderzoek heeft geïnspireerd.

Bij de studie van opstanden kun je niet om de theorie van Charles Tilly heen. Deze socioloog besteedde een halve eeuw aan het onderzoek van wat hij ‘collectieve acties’ noemt.¹² Dit begrip maakt een duidelijk onderscheid met ‘revoluties’, die, volgens Tilly, een structurele verandering van de maatschappij impliceren. ‘Collectieve actie’ is met andere woorden de meest aanvaardbare term om stedelijke opstanden te beschrijven. Hoewel de laatmiddeleeuwse opstandelingen tegen de hertogelijke inperking van de stedelijke privileges ingingen, streefden ze nooit een omverwerping van de centrale staat na.¹³ Tilly ontwikkelde vervolgens een systeem van ‘repertoires’ die in alle opstanden terug te vinden zijn.¹⁴ Er kwam echter heel wat kritiek op het structurele karakter van zijn theorie; hij rationaliseerde immers vaak de bestudeerde collectieve acties. In een repliek op deze kritiek verklaarde Tilly evenwel dat hij akkoord is met het idee dat mensen in een massa zich kunnen overweldigd voelen door sterke emoties en daarop reageren door dingen te ondernemen die ze anders nooit zouden aandurven. Er is niettemin bij de mens ook een zekere rationaliteit te onderkennen die de onderliggende emoties niet uitsluit, maar het probleem is echter dat deze ‘onderlig-

¹⁰ Deneckere (G.), “Sociale geschiedenis, het einde van de ideologie en de terugkeer van de bezieling”, p. 262.

¹¹ Ik inspireerde me hierbij op: De Certeau (M.), *L'écriture de l'histoire*, Parijs, Julliard, 1975, pp. 65-79.

¹² Tilly definieert zijn begrip als volgt: “A collective action consists of people’s acting together in pursuit of common interests” (Tilly (C.), *From mobilization to revolution*, Reading, Addison-Wesley, 1978, p. 7.)

¹³ Blockmans (W.), “De ‘constitutionele’ betekenis van de privileges van Maria van Bourgondië (1477)” In: Idem ed., *1477. Het algemene en de gewestelijke privileges van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden*, Kortrijk-Heule, UGA, 1985, p. 493. (Standen en Landen, 80)

¹⁴ Tilly (C.), *Regimes and Repertoires*, Chicago, University of Chicago Press, 2006, p. 35.

gende emoties’ in hoge mate onzichtbaar blijven voor de historicus, zo argumenteert Tilly.¹⁵ Hoewel ik niet weet hoe Willem Rijnm zich precies voelde, wil ik desalniettemin zijn drijfveren achterhalen. Zoals uit mijn verhaal zal blijken, zijn emoties hierbij niet veraf.

Een andere theoreticus die me inspireerde, Pierre Bourdieu, wordt algemeen geroemd omdat hij een tussenweg vond tussen de twee tegengestelde richtingen in de sociologie, namelijk het ‘voluntarisme’ en het ‘structuralisme’. Volgens de Franse socioloog kunnen subjecten enkel worden begrepen in relatie tot de positie die zij in een samenleving innemen. Dat *veld* heeft een bepaalde structuur die de sociale positie van een individu en zijn interactie met anderen bepaalt (‘structuralisme’), maar volgens Bourdieu kan het subject wel degelijk eigen accenten in zijn handelen aanbrengen (‘voluntarisme’). De socialisatie van deze wisselwerking duidde hij aan met de term *habitus*.¹⁶ Een individu kan een bepaalde strategie aanwenden om zijn maatschappelijke positie te verbeteren door verschillende vormen van *kapitaal* te verwerven.¹⁷ Kapitaal bestaat in Bourdieus begrippenkader uit vier soorten: economisch kapitaal (ruilgoederen), cultureel kapitaal (diploma’s, ervaringen en culturele goederen), symbolisch kapitaal (eer, legitimiteit om over de andere te beslissen) en tenslotte het sociaal kapitaal dat het lidmaatschap van een groep en het duurzame netwerk van sociale relaties omvat. De optelsom van de verschillende kapitaalsoorten die een persoon bezit, bepalen zijn plaats in de maatschappij, maar hij kan deze ook aanwenden om andere soorten kapitaal te verwerven.¹⁸ Net als bij Tilly, kwam er evenwel veel kritiek op het werk van Bourdieu, hoewel eerder concrete toepassingen van zijn theorieën door andere auteurs de meeste verwarring deden ontstaan.¹⁹ De visie van Bourdieu blijft evenwel, mijns inziens, voor het onderzoek naar het historische handelen van individuen een bruikbaar uitgangspunt, aangezien hij, zoals vermeld, een belangrijk evenwicht vond in de hedendaagse sociologie.

In dit onderzoek heb ik er echter bewust voor gekozen om allereerst de bronnen te benaderen, en nadien pas het vermelde theoretische kader met de resultaten te confronteren. Die bronnen zijn de archiefbescheiden die in het stadsarchief van Gent onder het reeksnummer 301 zijn geklasseerd, met name de jaarregisters van de schepenen van de Keure. Deze schepenbank werd in 1301 te

¹⁵ Tilly (C.), “History, sociology and Dutch collective action”, pp. 148-152.

¹⁶ Haemers (J.), “Protagonist of antiheld? Over sociaal kapitaal en geschiedenis” In: *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 5 (2008), pp. 33-34.

¹⁷ De Munck (B.), “Pierre Bourdieu en sociale wetenschappen, in het bijzonder geschiedenis” In: *Brood en Rozen*, 35 (2002), p. 45, pp. 39-40.

¹⁸ Haemers (J.), “Protagonist of antiheld? Over sociaal kapitaal en geschiedenis”, pp. 31-35.

¹⁹ Haemers (J.), “Protagonist of antiheld? Over sociaal kapitaal en geschiedenis”, pp. 48-49.

Gent in het leven geroepen in het charter van Senlis door de Franse koning Filips IV.²⁰ Naast een wetgevende en een bestuurlijke jurisdictie had deze instelling ook een rechterlijke bevoegdheid over de Gentse poorters. De registratie met betrekking tot deze laatste functie gebeurde in de betreffende schepenregisters en omvatte niet alleen de criminele en civiele rechtspraak met bindende vonnissen, maar ook wat men de vrijwillige rechtspraak noemt. Men kon namelijk een verbintenis officieel laten registreren (en dus in de registers laten kopiëren) om op die manier de rechtszekerheid te verhogen. Het armere deel van de bevolking deed dit echter niet omdat men moest betalen om de akte te laten overschrijven. Daardoor kan de historicus weinig over hen in de schepenregisters terugvinden en moet men zich vooral met gegevens over de rijkere en middenklasse van de stad tevreden stellen.²¹ De keuze voor Willem Rijn hing bijgevolg ook af van de mogelijkheid om überhaupt gegevens terug te vinden in deze bron.

Toch bevatten deze schepenregisters heel wat interessante informatie die historici nog niet ten volle benutten. Dit lijkt paradoxaal, maar de slechte toegankelijkheid vormt daartoe de hoofdreden. De talrijke akten zijn niet chronologisch gerangschikt en er werd nooit een index opgesteld, waardoor men noodgedwongen de registers akte per akte moet doornemen. Cyriel Vleeschouwers had deze taak evenwel reeds op zich genomen en had alle folionummers genoteerd van de registraties waarin de naam Willem Rijn voorkwam.²² Met deze locaties op zak trok ik vervolgens naar het Gentse stadsarchief om er systematisch alle fragmenten door te nemen, te transcriberen en te interpreteren. Dit behelsde 34 schepenregisters, gedateerd vanaf 1467 tot en met 1500. Er werd immers geopteerd om de begintermijn te plaatsen tien jaar voor zijn politieke doorbraak en het onderzoek te beëindigen een aantal jaren na zijn terechtstelling zodat een eventuele lijn kon vastgesteld worden. De aktes die in de registers werden gekopieerd, handelen voornamelijk over verpachtingen en verkopeningen, rentebezettingen en -lossingen, schuldbekentenissen, testamenten, leningen, huwelijkscontracten, enzovoort.²³ Daarmee vormen de schepenregisters de enige toegang tot een deel van het privé-archief van de ‘gewone’ stedeling dat om allerlei redenen verloren ging. Zo staat er bijvoorbeeld in een registratie van 29 augustus 1485 te lezen dat “*joncvrouw Clare van der Eecken [...] bekennt ende belijft heeft dat zij zoe verbeerente*

²⁰ Boone (M.), “Het ‘charter van Senlis’ (november 1301) voor de stad Gent. Een stedelijke constitutie in het spanningsveld tussen vorst en stad (met uitgave van de tekst)” In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, LVII (2003), p. 17.

²¹ Haemers (J.), *De Gentse Opstand (1449-1453)*, pp. 24-26.

²² Haemers (J.), “Een nieuwe inblik in de Gentse schepenregisters. Over de zoektocht naar de mens achter de opstandeling” In: *Archieflink*, 10 (2010), pp. 1-2.

²³ Haemers (J.), *De Gentse Opstand (1449-1453)*, p. 24.

ende in vier ghewoorpen heeft alle de instructien, lettren missive in walsche ende in vlaemsche bevonden ten steerfhuuse van wijlen Willem Rijm haren sone”, die twee maanden tevoren was terechtgesteld.²⁴ Willems persoonlijke documentatie ging dan wel verloren, maar in de registers treft men toch enkele kopieën van zijn privé-documenten aan. Ik zal in dit artikel dan ook louter hypothesen kunnen aanreiken, weliswaar gebaseerd op bronnengegevens.

Om het overzicht te bewaren en de verwerking efficiënter te maken, heb ik de gevonden data vervolgens gedigitaliseerd teneinde een soort van ‘metabron’ te creëren.²⁵ Aangezien de schepenregisters voornamelijk sociaal-economische data bevatten, kon ik in de eerste plaats deze facetten van Willems leven reconstrueren. Voor wat betreft de politieke gebeurtenissen in het leven van Willem Rijm konden niet zoveel nieuwe gegevens worden aangebracht (aangezien Victor Fris deze reeds in zijn overzicht betrokken had). De reeds bekende elementen van zijn politieke leven zullen zoals aangegeven wel vooraf worden geschetst. Daarna formuleer ik een interpretatie van de motieven van Willem Rijm op basis van het nieuw ontdekte bronnenmateriaal.

2. Rol van Willem Rijm binnen de politieke context

Willem Rijm kreeg zijn eerste politieke topfunctie als schepen van Gedele in 1474.²⁶ Aangezien dergelijke posities in de late middeleeuwen gemiddeld niet voor de leeftijd van veertig jaar werden bereikt, aldus onderzoek van Wim Blockmans, kunnen we er vanuit gaan dat Willem Rijm rond de jaren 1430 zou geboren zijn.²⁷ Dat kan betekenen dat hij en zijn familie de opstanden tegen Filips de Goede en tegen Karel de Stoute bewust hadden meegemaakt. De familiale betrokkenheid in de stedelijke politiek blijkt overigens uit de carrière van familieleden van Willem. Zijn grootvader, Daneel Rijm, was politiek actief geweest in de hoogdagen van het zogenaamde Gentse Drie-Leden-bestel.²⁸ Deze machtsbalans zorgde immers voor een beheersing van de conflicten en voor een behoud van de samenhang op het Gentse politieke toneel tussen ca. 1360 en 1453: zowat

²⁴ SAG: 301/58 (3), 1485 (22.07)-1486 (15.08), f° 10 r° (2)

²⁵ Deze databanken zijn te vinden in Roose (H.), “*Ou vous ne me respondes point ou je suis devenu sourt*” *Motieven van vier Gentse leiders in de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk, 1482-1492*, Gent, 2010, onuitgegeven masterscriptie.

²⁶ Van der Meersch (P.C.), *Memorieboek der stad Ghent: van 't j. 1301 tot 1737*, deel 1, p. 286, 288.

²⁷ Blockmans (W.), “Mobiliteit in stadsbesturen 1400-1550” In: De Boer (D.E.H.) en Marsilje (J.W.), *De Nederlanden in de late middeleeuwen*, Utrecht, Spectrum, 1987, p. 240, p. 255.

²⁸ Van der Meersch (P.C.), *Memorieboek der stad Ghent: van 't j. 1301 tot 1737*, Gent, Maetschappij der Vlaemsche Bibliophilen, 1852, deel 1, p. 177, 180, 186.

alle politieke posities in het laatmiddeleeuwse Gent werden immers onder de Drie Leden verdeeld (weverij-poorterijs-neringen).²⁹ Op bepaalde tijdstippen echter konden conflicten in de Gentse politiek niet voorkomen worden, zoals uit het relaas van de Gentse opstand van 1449-53 blijkt. Vanaf de jaren 1440 kon de gegoede middenklasse onder impuls van Daneel Sersanders opklimmen op de sociale ladder en tijdelijk de macht overnemen in Gent. Hertog Filips de Goede stuurde echter in 1449 enkele dagen voor de schepenvierkiezingen vier vertrouwelingen naar Gent, die hun bevoegdheid delegerden aan stedelingen die de hertogelijke politiek erg genegen waren. Een van deze geselecteerde herekiezers was meester Jan Rijm,³⁰ de oom van Willem Rijm,³¹ een notabel lid van de hertoggezinde strekking van de Gentse stedelijke elite. Een patstelling ontstond, maar de voorgestelde lijst van de stedekiezers werd uiteindelijk alsnog goedgekeurd. Op 17 augustus werd het nieuwe bestuur aangesteld. De hertog was er evenwel in geslaagd zoveel mogelijk zetels voor zijn eigen netwerk binnen te loodsen. Onder hen bevond zich ook Lodewijk Rijm, de vader van Willem Rijm, die behoorde tot dat deel van de Gentse stedelijke elite die eerder aanleunde bij het hertogelijke netwerk.³²

Maar uit de afloop van de opstand blijkt dat er ook telgen van de familie Rijm in het andere kamp terug te vinden zijn. Aanvankelijk ijverde het Gentse stadsbestuur voor een verzoenende politiek met de hertog. Tot die gematigde strekking behoorde ook Boudewijn Rijm, de oom van Willem,³³ en Simon Damman, Willems schoonvader.³⁴ Later in de opstand zouden zij echter expliciet als opstandeling naar voor treden in de niet-hertogelijke coalitie. Zo werd Boudewijn Rijm tijdens de opstand militair kapitein en voorschepen van Gedele. Op 23 juli 1453 vond de slag bij Gavere plaats, waarbij Filips het bevel gaf zoveel mogelijk schepenen te doden. De meest ervaren pionnen van het opstandige netwerk, zoals Boudewijn Rijm, konden van het slagveld ontsnappen. Op 24 juli bood het stadsbestuur de witte vlag aan, waaronder ook Boudewijn Rijm als voorschepen en Jan Rijm als secretaris. In 1454 nam de hertoggezinde elite de macht over, wat het einde betekende van het Drie-Leden-regime.³⁵

²⁹ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1384 – ca. 1453*, pp. 237-238.

³⁰ Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, pp. 150-157.

³¹ Jan Rijm was de broer van Lodewijk Rijm (Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, p. 154) en Lodewijk Rijm was de vader van Willem Rijm (301/56 (2), f° 43 v° (1)), dus was Jan Rijm de oom van Willem.

³² Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, pp. 150-157.

³³ SAG: 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 75 v° (2)

³⁴ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 27 v° (1)

³⁵ Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, pp. 207, 305, 432-337, 382-383, 397.

Ook in de daaropvolgende jaren bleef de familie Rijm op het voorplan in de Gentse politiek. Hoewel Boudewijn in de daaropvolgende jaren nog actief zou blijven in de stedelijke politiek, was hij er in 1467 als eerste bij om als een van de vier afgevaardigden van de Collatie een klachtenbrief aan de nieuwe hertog Karel de Stoute te overhandigen.³⁶ De hertog gaf toe, maar een jaar later zorgde de *besnijdenisse* voor een sanering van het stadsbestuur en de verloning van het politiek personeel werd volledig afgeschaft. Op 8 januari 1469 volgde opnieuw een onderwerpsritueel te Brussel, de *abolitie* genaamd. Eenmaal de hele delegatie, waaronder Boudewijn Rijm, daar was aangekomen, moesten ze eerst anderhalf uur in de sneeuw buiten wachten, om vervolgens het ‘charter van Senlis’ te zien scheuren voor hun neus door de kanselier.³⁷

Toen Karel de Stoute in 1477 sneuvelde, liet hij zijn 19-jarige dochter Maria als nieuwe hertogin achter.³⁸ De slechte militaire positie van de hertogin was een uitgelezen kans voor de Vlaamse steden om een aantal eisen te laten inwilligen en zo het centraliseringproces tegen te houden.³⁹ Willem Rijm werd verkozen voor de schepenbank van de Keure en was daarmee de enige die overbleef van de schepenen van de voorgaande jaren.⁴⁰ In datzelfde jaar was hij ook ontvanger voor de 3 s. gr. die iedere inkomende poorter moest betalen en voor de oorlogsbelasting.⁴¹ De Fransen waren immers in dat jaar het Bourgondische grondgebied binnengevallen, maar konden worden teruggedrongen met hulp van aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk die inmiddels met hertogin Maria was gehuwd. De centrale staat won terug aan kracht, maar tot een toenadering van Maximiliaan en het Gentse stadsbestuur kwam het echter niet.⁴² Interne spanningen ontstonden en heel wat Gentenaren twijfelden aan de belofte van Maximiliaan om de privileges na te komen. Ook de Leden van Vlaanderen waren op hun hoede tijdens de ledenvergadering van augustus 1479,⁴³ waar Willem Rijm Gent vertegenwoordigde.⁴⁴ Vanaf 1480 had Gent haar standpunten verscherpt en eisten men meer inspraak in de uitbesteding van de bedden die ze aan de vorst schonken

³⁶ Fris (V.), “Rym (Baudouin)” In: *Biographie Nationale*, XX (1908-1910), c. 676.

³⁷ Boone (M.), “Législation communale et ingénence princière”, pp. 144-147.

³⁸ Haemers (J.), *For the common good. State power and urban revolts in the reign of Mary of Burgundy (1477-1482)*, Turnhout, Brepols, 2009, p. 11.

³⁹ Blockmans (W.), “Breuk of continuïteit? De Vlaamse privilegiën van 1477 in het licht van het staatsvormingsproces” In: Idem ed., *1477. Het algemene en de gewestelijke privilegiën*, p. 99.

⁴⁰ Haemers (J.), *For the common good*, p. 236.

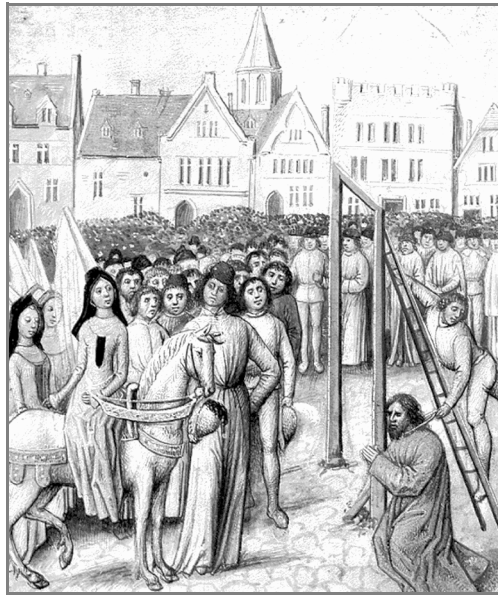
⁴¹ Haemers (J.), *Fiche Rijm*; te vinden als bijlage bij: Haemers (J.), “*Ende bevet tvolc goede cause jeghens bemlieden te rysene*”. *Stedelijke opstanden en staatsvorming in het graafschap Vlaanderen (1477-1492)*, Gent, 2006. (onuitgegeven doctoraatsverhandeling)

⁴² Ryckbosch (W.), *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 13.

⁴³ Van Leeuwen (J.), *De Vlaamse wetsvernieuwing*, p. 94.

⁴⁴ Haemers (J.), *Fiche Rym*.

ter financiering van de aanslepende oorlog tegen Frankrijk.⁴⁵ Dit werd echter geweigerd waarop Gent het radicale besluit nam om niet meer deel te nemen aan de representatieve vergaderingen en bijgevolg ook geen nieuwe beden meer betaalde.⁴⁶ Tussen 1480 en 1483 was Willem eerste pensionaris van de Keure, die als rechtsgeleerde en pleitbezorger voor de stad optrad en ook Gent vertegenwoordigde in de Statenvergadering.⁴⁷ In deze periode komt Willem in de bronnen steeds nadrukkelijker naar voor als één van de leiders van het Gentse verzet tegen het beleid van de aartshertog.

Afbeelding 1. De terechtstelling van Guillaume Hugonet op de Gentse Vrijdagmarkt in april 1477 was één van de meest gewelddadige fasen van de toenmalige opstand (illustratie uit de *'Chroniques de Flandre'*, Wells-Next-the-Sea, Holkham Hall, Ms. 659, 78v).

Er kwamen evenwel ook interne strubbelingen over de radicale opinie van de stad in zijn confrontatie met Maximiliaan; Willem Rijn lijkt daarbij aan de radicale kant te staan. Jacob van Wijmeersch, een oud lid van de coalitie, probeerde door de vooraanstaande leiders te beschuldigen van corruptie, Gent te waarschuwen voor de risico's die men liep. Hiervoor wees hij Jan van Copenhole als

⁴⁵ Ryckbosch (W.), *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 33.

⁴⁶ Ryckbosch (W.), *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 291.

⁴⁷ Haemers (J.), *Fiche Rym*.HH

secretaris, Willem Rijm als stadsclerk en Jan van den Buendere aan als verdachten in een waarschijnlijk deels terechte zaak van nepotisme en favoritisme in de kleine neringen. De aanklagers werden echter zelf gestraft en op die manier slaagde de radicalere cluster rond Willem Rijm erin de gematigde politici aan de kant te schuiven. Ze vormden dan ook een sterk blok tegen de centraliseringsbeweging van Maximiliaan van Oostenrijk.⁴⁸ Toen bovendien hertogin Maria van Bourgondië op 27 maart 1482 van haar paard viel en onverwachts overleed, zorgde de opvolgingsstrijd die daarvan het gevolg was tenslotte voor een openlijke confrontatie.⁴⁹

Maximiliaan van Oostenrijk wou zelf regent zijn voor zijn vierjarige zoon Filips, maar de Vlaamse vertegenwoordigers weigerden zich in de vergaderingen van de Staten-Generaal hiermee akkoord te verklaren. Willem Rijm, als Gents stadspensionaris, nam daarin een prominente rol op zich en formuleerde er de bezwaren tegen het project van Maximiliaan.⁵⁰ Ook op de statenvergadering werd Willem gezien als een begenadigd spreker en jurist die ingezet werd om de Gentse positie inzake staatsaangelegenheden te verkondigen.⁵¹ Hij trad ook op als Gents onderhandelaar toen de Vrede van Atrecht tussen de Franse koning en het graafschap Vlaanderen werd afgesloten.⁵² Het resultaat was onder meer de erkenning van de privileges van 1477 door de Franse koning, wat de band tussen de Gentse Drie Leden nog versterkte.⁵³ Dit was een grote nederlaag voor Maximiliaan van Oostenrijk. Noodgedwongen moest Maximiliaan een tegemoetkoming doen door in juni 1483 de regentschapsraad officieel in te huldigen.⁵⁴

De regentschapsraad werd evenwel al snel gedomineerd door de Gentenaars, waarvan Rijm “*estoit l'ung des plus avanciez*”, aldus chroniqueur Jean Molinet. Zo trok Willem Rijm in het najaar van 1483 naar Brugge om er te onderhandelen met deze regentschapsraad.⁵⁵ In augustus stierf Louis XI echter, waardoor Maximiliaan zich terug harder kon opstellen tegenover de raadgevers van zijn zoon Filips. Zo antwoordde de aartshertog in zijn tweede manifest van 23 oktober: “Wij weten uitdrukkelijk dat dit voortvloeit uit enkelen van kleinen stand, lichtzinnige en hoogmoedige lieden, een klein getal kwaadwilligen, die meer hun

⁴⁸ Haemers (J.), *For the common good*, pp. 246-247.

⁴⁹ Fris (V.), “Jan van Coppenhole”, p. 97.

⁵⁰ Boone (M.), “La justice politique dans les grandes villes flamandes. Etudes d'un cas: la crise de l'état Bourguignon et la guerre contre Maximilien d'Autriche (1477-1492)” In: Bercé (Y.-M.), *Les process politiques (XIVe-XVIIe siècle)*, Rome, Ecole Française de Rome, 2007, p. 209.

⁵¹ Haemers (J.), *For the common good*, pp. 241-242.

⁵² Haemers (J.), *Fiche Rym*.

⁵³ Van Leeuwen (J.), *De Vlaamse wetsvernieuwing*, p. 98.

⁵⁴ Ryckbosch (W.), *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 14.

⁵⁵ Haemers (J.), *Fiche Rym* en *Fiche Coppenhole*.

bijzonder voordeel als het welzijn van mijnen zoon betrachten, als zijn Adriaan van Rasseghem, Willem Rijm, Daneel Onredene, Jan van Coppenhole.”⁵⁶ Zij antwoordden op 8 november dat zij ten minste van even grote stand waren nog voor hun dienst als de lieden die Maximiliaan aan het hof omringden.

Een tussenkomst van de heren van het Gulden Vlies kon niet tot een verzoening met Maximiliaan leiden.⁵⁷ Vooral Willem Rijm was op deze verschillende onderhandelingen aanwezig in naam van de stad Gent.⁵⁸ Stilaan werd het duidelijk dat de verzoeningspogingen op niets zouden uitdraaien en het tot een militaire confrontatie zou komen. De Gentenaren namen dan ook de nodige maatregelen. Ten eerste werden Jan van Coppenhole en Willem Rijm in augustus 1484 lid van de regentschapsraad. Ten tweede werd Willem Rijm als afgevaardigde van de Drie Leden naar Engeland gestuurd voor een handelsakkoord, en een paar maanden later naar Frankrijk om de bondgenootschap aan te halen. De Franse koning Karel VIII beloofde toen dat hij hulptroepen zou sturen. Willem Rijm werd ten slotte ook nog naar de clericus in Brugge gestuurd om er van hen een bede van 15000 kronen te verkrijgen. Ze weigerden echter en Willem werd volgens Fris razend op de clerici, slingerde hen een aantal verwijten naar het hoofd en kon uiteindelijk slechts 6000 florentijnen voor Filips de Schone versieren.⁵⁹

Op het einde van 1484 begon Maximiliaan aan een militaire campagne tegen Vlaanderen en boekte daarbij geleidelijk succes. De Franse koning had troepen naar Gent gestuurd die onder het bevel stonden van Philippe de Crèvecoeur, waarmee vooral Willem Rijm de contacten onderhield. Aanvankelijk werden deze troepen door het volk toegejuicht, maar al snel bleek het gedrag van de Fransen niet zo koosjer. Het leidde tot verzet van een aantal Gentse ambachten onder leiding van Matthijs Pehaert.⁶⁰ Willem Rijm en Jan van Coppenhole bevonden zich op dat moment te Aalst in de hoop de Franse troepen in Gent binnen te kunnen brengen, maar werd gevangen genomen en naar Gent gebracht.⁶¹ Daar werden Willem Rijm en Daneel Onredene in een spoedproces door de baljuw ondervraagd en ervan beschuldigd dat zij de vredesonderhandelingen bij Dendermonde zouden onderbroken hebben en alleen op de juwelen van Filips uit waren om de openbare schulden te kunnen afbetalen.⁶² Op 14 juni

⁵⁶ Zoals geciteerd bij: Fris (V.), “Jan van Coppenhole”, p. 98.

⁵⁷ Fris (V.), “Jan van Coppenhole”, p. 98.

⁵⁸ Haemers (J.), *Fiche Rym*.

⁵⁹ Fris (V.), “Rym (Guillaume)”, c. 687-688.

⁶⁰ Haemers (J.), *Fiche Rym; Fiche Onredene; en Fiche Coppenhole*.

⁶¹ Fris (V.), “Jan van Coppenhole”, p. 100.

⁶² Fris (V.), “Onredene (Daniël)”, c. 194.

1485 werden Willem Rijn en Daneel Onredene naar het schavot gebracht op de Vrijdagsmarkt, en onverwijld terechtgesteld.⁶³

Kort daarna gaf Gent zich, in navolging van Brugge, over aan Maximiliaan van Oostenrijk. Toch waren er in de stad nog vele mensen bang voor de negatieve gevolgen van een onderwerping aan Maximiliaan. Vooral vertegenwoordigers van de neringen en de wevers kwamen op 17 juni met hun banieren naar de markt. Ze vroegen onder meer dat de overige gevangenen zouden worden vrijgelaten, wat onmiddellijk gebeurde.⁶⁴ “*Si Onredene et Rijn eussent pu vivre encore un jour, ils auraient été sauvés comme les autres*”, maakte Fris als bedenking.⁶⁵ Na een tussenperiode onder het bewind van Maximiliaan van Oostenrijk zou van 1487 tot de Vrede van Cadzand in 1492 een tweede opstand gevoerd worden. Ook Willems medestanders, Jan en Frans van Coppenhole zouden hierbij aan het schavot eindigen.⁶⁶ Daarmee was de opstandige traditie evenwel nog niet gestuit. In de zestiende eeuw zou Gent onder meer opstand voeren tegen Karel V en zelfs na de fundamentele ingreep van de ‘Concessio Carolina’, zou er tussen 1566 en 1581 een opstoot met een vergelijkbaar patroon volgen. Er werd weliswaar een religieuze factor aan toegevoegd, maar in de ‘Akte van Verlatinghe’ van 1581 weerklonken nog duidelijk de woorden van Iwein van Aalst uit 1128.⁶⁷ Maar dat is een ander verhaal.

3. De motieven van Willem Rijn: een interpretatie

“*Des a l’heure commença le Roy a faire pratiquer les gouverneurs de Gand [...] et se addressoit l’on de tout a ung pensionnaire de ladicte ville appellé Guillaume Rive [sic] [...], saige homme et malicieux*”, zoals de *Mémoires* van Philippe de Commines ons vertellen.⁶⁸ Willem Rijn zou zich vanaf het begin openlijk profileren als leider in de opstand. Philippe Wielant omschreef hem dan ook als “*le principal conducteur de toutes les rébellions*”.⁶⁹ Uit de politieke context viel reeds af te leiden dat Willem zich vooral op het niveau van de hoge instanties – met name de vorst, de ledenvergadering, de statenvergadering, de vredes-onderhandelingen, de regentschapsraad, het Gulden Vlies, de clerici, de Franse koning, enzovoort – liet horen. Tijdgenoten waren vol lof over de overtuigende en krachtige redevoe-

⁶³ Boone (M.), “La justice politique dans les grandes villes flamandes”, pp. 208-209.

⁶⁴ Van Leeuwen (J.), *De Vlaamse wetsvernieuwing*, pp. 101-102.

⁶⁵ Fris (V.), “Onredene (Daniël)”, c. 194.

⁶⁶ Ryckbosch (W.), *Tussen Gavere en Cadzand*, pp. 15-16.

⁶⁷ Dumolyn (J.) en Haemers (J.), “Patterns of urban rebellion in medieval Flanders”, pp. 381-382.

⁶⁸ Blanchard (J.), *Philippe de Commines. Mémoires*, p. 467.

⁶⁹ Fris (V.), *Rym (Guillaume)*, c. 686.

ringen die hij er telkens hield.⁷⁰ Ik stel dan ook de hypothese naar voor dat Willem Rijm voornamelijk handelde vanuit zijn persoonlijke overtuiging. Dit valt evenwel niet rechtstreeks af te leiden uit het strakke discours van de schepenregisters. Toch wil ik een aantal argumenten aanvoeren die in de richting van een bevestiging van deze hypothese wijzen.

3.1. *Willems politieke loopbaan*

Vaak vonden leiders van opstanden in het politieke verleden van hun stad een grote motivatie. We kunnen vermoeden dat de persoonlijke drijfveren van Willem Rijm om het politieke verzet tegen Maximiliaan te voeren, sterk bepaald werden door de ‘opstandige traditie’ van enkele van zijn nauwe verwanten. De rol van zijn familieleden werd hierboven reeds kort geschetst. Zijn ooms Jan en Boudewijn namen immers een actieve positie in tijdens de Gentse opstand van 1449 tot 1453. Willem Rijm groeide allicht op met dit gedachtegoed en kon deze ideeën, om het met een psychologische studie te zeggen, internaliseren in de vorming van zijn eigen waarden en overtuigingen.⁷¹ Filips de Goede had bovendien vrij mild opgetreden tegenover de overwonnen opstandelingen, iets wat Maximiliaan veel minder zou doen. Op 14 juni 1485 werd Willem Rijm terechtgesteld en ook Willems neef Jacob Rijm zou in 1492 als medestander op het schavot eindigen.⁷² Hoewel de opstand van het midden van de vijftiende eeuw op een militaire nederlaag voor Gent was afgelopen, zou deze van 1477 wel een succes worden. Een andere politieke groep kwam daarbij in Gent aan de macht. Willem Rijm was echter de enige schepen die reeds voordien, met name in 1474 als schepen van Gedele, in het stadsbestuur had gefunctioneerd.⁷³ Dat impliceert dat hij in feite reeds voor de opstand voldoende aanzien genoot, zelfs bij het hergetelijke netwerk, om tot schepen te worden gekozen.

Teneinde de betekenis hiervan goed te kunnen vatten, maak ik hier een vergelijking met de houding van Roeland I De Baenst in dezelfde periode, die door Frederik Buylaert werd bestudeerd. Afkomstig uit een familie die in de veertiende eeuw vanuit haar thuisstad Sluis kon opklimmen in het bestuur van de Brugse Vrije, vestigde Roeland I de Baenst zich in Gent. Hij huwde er een lid van de patriciërsfamilie Utenhove, en samen met zijn bastaardzoon Olivier werd

⁷⁰ Beaune (H.) en D’Arbaumont (J.) eds., *Les mémoires d’Olivier de la Marche*, III, pp. 273-275.

⁷¹ Lievens (J.), Waeghe (H.) en De Meulemeester (H.), *Cultuurkijker. Cultuurparticipatie gewikt en gewogen*, Antwerpen, Uitgeverij De Boeck, 2006, p. 15.

⁷² Buchon (J.-A.), *Chroniques de Jean Molinet*, II, p. 255.

⁷³ Van der Meersch (P.C.), *Memorieboek der stad Ghent*, deel 1, p. 288, 303.

hij in 1477 actief in de Gentse stadspolitiek.⁷⁴ Roeland de Baenst werd zelfs onmiddellijk voorscheper van Gedele en het jaar daarop voorscheper van de Keure.⁷⁵ Zijn familie echter was uitgesproken vorstgezind tot in 1477. In dat jaar sloten zich enkele familieleden bij de opstandelingen aan, maar een aantal anderen kozen steevast voor Maria van Bourgondië en Maximiliaan. De rest van de familie besloot de kat uit de boom te kijken, en dat deed Roeland de Baenst ook enkele jaren later. Hij trok zich terug uit het politieke schouwspel en besloot geen openlijke stelling in te nemen in het conflict. In zijn memoriaal van 1480 was er wel een samenvatting opgenomen van het dagboek van Galbert van Brugge uit 1127. Roeland kon zich volgens Buylaert wel vinden in Galberts veroordeling van de moord, maar deelde ook de eerbied voor de opstandelingen. Uit dat opvallende aspect kon worden afgeleid dat Roeland de afkeer voor Maximiliaans autoritaire bestuur ook voelde, maar niet akkoord was met de openlijke vorm van opstand die er werd gevoerd. Door het politieke strijdtoneel te mijden, slaagde de familie erin om haar machtsbasis te behouden.⁷⁶ Zijn zoon, ook Roeland genaamd, zou nog schepen van Gedele worden in 1495 en 1497, en schepen van de Keure in 1500.⁷⁷ Naast risicospreiding bleek familiale solidariteit immers de voornaamste reden waarom ze voor die strategie kozen. Roeland legde in zijn traktaat over leenrecht uit 1480 de nadruk op de steun en bescherming tussen familieleden onderling en hun taak “om gezamenlijk te waken over het aanzien van hun *geslachte*,” aldus Buylaert. Hoewel ze niet allen een gelijkaardige mening toedroegen, bleven de familiebanden van primordiaal belang.⁷⁸

Een confrontatie van de gekende feiten over de politieke houding van de familie De Baenst met die van Willem Rijn tijdens dezelfde opstand kan ons twee dingen bijbrengen. Ten eerste kan de bemerking worden gemaakt dat Willem Rijn, aangezien hij reeds voor 1477 voldoende politiek aanzien had, ook kon gekozen hebben om zich terug te trekken uit de politiek wanneer het te heet werd onder zijn voeten. Dat hij dat in 1477 niet heeft gedaan, toont aan dat hij toch in zekere mate persoonlijk overtuigd was van de legitimiteit en de slaagkansen van de opstand waar hij voor stond. Zijn vergaande politieke engagement van de daaropvolgende jaren toont aan dat zijn politieke oppositie tegen het aartshertogelijke beleid dus wel degelijk een persoonlijke keuze was. Een keuze die, ten tweede, geïnspireerd was door een zekere vorm van familiale solidariteit.

⁷⁴ Buylaert (F.), “Gevaarlijke tijden”, pp. 316-318.

⁷⁵ Van der Meersch (P.C.), *Memorieboek der stad Ghent*, deel 1, p. 303, 307.

⁷⁶ Buylaert (F.), “Gevaarlijke tijden”, p. 318-319, 327.

⁷⁷ Van der Meersch (P.C.), *Memorieboek der stad Ghent*, deel 1, p. 368, 370, 378.

⁷⁸ Buylaert (F.), “Gevaarlijke tijden”, p. 323, 326, 327.

Verscheidene familieleden behoorden immers reeds tot het stedelijke kamp tijdens voorbije opstanden. Willems politieke overtuiging was dus niet enkel een persoonlijke keuze, maar behoorde eveneens tot een familiaal patroon.

3.2. *Zijn familiale relaties*

De familie Rijm was een rijke patriciërsfamilie die oude wortels had in de Gentse stad en tevens in de zestiende eeuw nog een groot aanzien zou blijven genieten.⁷⁹ Willems kleinzoon Gerard Rijm bijvoorbeeld werd in 1547 advocaat-fiscaal van de Raad van Vlaanderen, en in 1557 raadsheer van diezelfde instantie. Toen hij in december 1570 overleed, schreef een tijdgenoot Philip van Campene over hem dat hij als “*een rijck man ghestorfvē es*”. Volgens Dambruyne kwam dit neer op een bezit van 1,3 miljoen Vl. gr., wat behoorlijk veel was.⁸⁰ Voor de vijftiende eeuw is het moeilijker om de precieze omvang van het bezit en de familiale relaties van Willem Rijm te bepalen. Om een goed overzicht te krijgen op de familierelaties van Willem Rijm, besloot ik alle gevonden data hieromtrent in een stamboom te plaatsen. Deze stamboom is weliswaar onvolledig, maar kan toch al heel wat verduidelijken voor wat betreft het eerste aspect van zijn sociale netwerken (sociaal kapitaal, zoals Bourdieu zou zeggen): de directe verwantschap. Naast de sociale opgang door een dergelijk verticaal en horizontaal cliëntelisme, brachten familiebanden overigens ook politieke macht in de steden met zich mee. “De mens is een politiek dier en smeedt politieke plannen om stukjes van het machtsapparaat te veroveren,” zo schreef Prevenier.⁸¹ Boone zag de familie eveneens als een permanente kracht op de achtergrond in het proces van machtsverwerving.⁸²

Verwantschapsbanden waren de meest duurzame sociale relaties in ieder middeleeuws netwerk.⁸³ De nieuwe banden die men kon aangaan door middel van een huwelijk waren dan ook van strategisch belang. Ik verwijs hierbij opnieuw naar Bourdieu die het huwelijk beschouwde als een uitwisseling van kapitaalsoorten binnen een familiale socio-culturele reproductiestrategie om het familiepatrimonium in stand te houden.⁸⁴ In deze omschrijving lijkt een trouwpartij eerder op een transactie dan op de liefdevolle verbintenis die wij er ons bij voor-

⁷⁹ Haemers (J.), *For the common good*, p. 238; en Dambruyne (J.), *Corporatieve middengroepen*, p. 544.

⁸⁰ Dambruyne (J.), *Corporatieve middengroepen*, p. 434.

⁸¹ Prevenier (W.), “De netwerken in actie”, pp. 303-304.

⁸² Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, p. 123.

⁸³ Prevenier (W.), “De netwerken in actie”, pp. 303-304.

⁸⁴ Dumolyn (J.), “Patriarchaal patrimonialisme. De vrouw als object in sociale transacties in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen: familiale strategieën en genderposities” In: *Verslagen van het Centrum voor genderstudies*, Gent, 12 (2003), pp. 3-4.

stellen. Naast de menselijke behoefte naar seksuele betrekkingen en affectie, lagen in het laatmiddeleeuwse huwelijk bij de hogere klassen nog veel meer motieven ten gronde. Lange onderhandelingen tussen de families gingen aan de verbintenis vooraf, tot men tot een evenredige ruil kwam en beide families er hun voordeel uit haalden. Het kon gaan om direct economisch voordeel, alsook om een toegangsticket tot een belangrijk familiaal of politiek netwerk.⁸⁵ Dochters waren moeilijker inzetbaar dan zonen, maar kregen vaak een huwelijksgift met voldoende geld en roerend goed mee zodat de eer van de familie hoog werd gehouden. Het grondbezit, de hoeksteen van het familiepatrimonium, werd zoveel mogelijk van vader op oudste zoon doorgegeven omdat het niet versnipperd zou raken. Enkel indien een vader alleen dochters had en zij net de oudste was, kon zij lenen erven. Waar het in een dergelijk huwelijk meestal echt omging, was de sociale promotie en de prestige die eraan vastkleefden.⁸⁶ Het huwelijksgedrag in de laatmiddeleeuwse stad kon immers aanleiding geven tot een hecht netwerk van vrienden en familieleden waarbinnen sociaal kapitaal werd verzameld. Marianne Danneel omschreef het huwelijksfenomeen als homogamie, een bindmiddel tussen families uit hetzelfde milieu.⁸⁷ Meerdere families konden zo verbonden worden in een web met eindeloos lange ketens.⁸⁸ Ook in deze casus verbonden de huwelijken verschillende families met elkaar. Vertrekken we vanuit de figuur van Willem Rijn en volgen we de lijnen, dan komen we links bij de families Damman en Van Vaernewijck terecht, rechts bij de families Van Leyns, Ackermans, Van der Cameren, Van Bruwaen, Moraens, De Grutere, De Coninc, Crupenijnx en Van de Zickele, en onderaan tenslotte de families Van den Eeckhoute en Claissone. Daarnaast waren er tevens lange ketens die niet in deze stamboom konden worden opgenomen. Zo hertrouwde de man van Willems tante Mergriete later met Katheline van Vaernewijck. Na de dood van Jan de Grutere huwde zij met Simon van der Cameren, die zelf al getrouwd was geweest met Margriete van Hembijze.⁸⁹ Toen Katheline op haar beurt kwam te overlijden, huwde Simon van der Cameren met Jaquemijne Rijms, dochter van Jan, die dan zelf nog hertrouwde met Jan van Bruwaen.⁹⁰

Een tweede ‘verklikker’ van Willems sociale relaties was het voogdijschap dat Willem uitoefende. Een voogd was een beschermer die de belangen van een

⁸⁵ Dumolyn (J.), “Investeren in sociaal kapitaal. Netwerken en sociale transacties van Bourgondische ambtenaren” In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 28 (2002), p. 426.

⁸⁶ Dumolyn (J.), “Patriarchaal patrimonialisme”, pp. 11-14.

⁸⁷ Danneel (M.), *Weduwen en wezen in het laat-middeleeuwse Gent*, Leuven, Garant, 1995, p. 177.

⁸⁸ Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, p. 87.

⁸⁹ Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, p. 87.

⁹⁰ SAG: 301/56 (1), 1480 (15.08)-1481 (15.08), f° 16 bis r° (8)

onmondige, meestal vrouwen en kinderen, verdedigde.⁹¹ Willem Rijm was zelf voogd over Anthonis Damman, over Jaquemijne Rijm, dochter van Jan, en over Katheline Dammans, in naam van zijn vrouw Lijsbette.⁹² Na Willems dood werd Lijsbette Damman voogd over hun kinderen, samen met Jacob de Grutere.⁹³

Een derde aspect van ‘clanvorming’ binnen de stadsmuren bestond uit de zogenaamde ‘vrienden en magen’. Deze uitdrukking omvatte evenwel geen spontane vriendschappen zoals de naam zou doen vermoeden, maar had ondubbelzinnig betrekking op familieleden die zich hiërarchisch tot elkaar verhouden op het niveau van leeftijd, vermogen en erfgerechtigdheid.⁹⁴ Vrienden en magen speelden in het straf- en privaatrecht een belangrijke rol “als behouders van het geheel van familiale belangen waarachter zowel grijpbare materiële belangen als ongrijpbare zaken als eer schuilgaan,” aldus Boone.⁹⁵ Concreet werd Willem Rijm vermeld bij de vrienden en magen van Guyot de Crooc en Clare van Hoedevelde, naast ook Gautier van den Zijpe, meester Gheerolf van den Haghen, Lodewijc van Mercke, Jan Besuuds filius Daneels, Jan Damman filius Symoens en meester Pieter Bijlaer.⁹⁶ De verwanten waren vaak niet-stedelijke bemiddelaars van conflicterende partijen die toezagen op de naleving van overeengekomen voorwaarden. Buylaert wees er immers op dat conflictbeheersing sterk verbonden was met familiaal personen- en vermogensbeheer, omdat ze op dezelfde manier werden geregeld.⁹⁷ Zo trad Willem Rijm samen met Jan van Bruwaen, Willem van der Cameren en Symoen Borluut op als bemiddelaars bij “*alle den gheschillen*” die na de dood van Boudewijn Rijm tussen zijn erfgenamen “*gheresen waren*”. Philips van de Zickele ontving uiteindelijk, als man van Boudins kleindochter, een zekere som geld. Jaquemijne Rijms kreeg echter niets omdat zij “*buuten den advyse ende consent van haren hoirs, maghen ende vrienden*” gehuwd was.⁹⁸ Uit een latere akte zou blijken dat Willem Rijm in het vroegere huis van Boudewijn zou wonen, maar daar zal later dieper op worden ingegaan.⁹⁹

⁹¹ Middelnederlandsch Woordenboek, *Voget*.

⁹² SAG: 301/56 (1), 1480 (15.08)-1481 (15.08), f° 16 bis r° (8); 301/56 (1), 1480 (15.08)-1481 (15.08), f° 92 bis v° (12); en 301/58 (1), 1484 (15.08)-1485 (15.08), f° 27 v° (1)

⁹³ SAG: 301/59 (1), 1486 (15.08)-1487 (15.08), f° 105 v° (6); en Haemers (J.), *Fiche Rym*.

⁹⁴ Prevenier (W.), “De netwerken in actie”, p. 303.

⁹⁵ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, p. 121.

⁹⁶ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 93 v° (3)

⁹⁷ Buylaert (F.), “Familiekwesties”, p. 13.

⁹⁸ SAG: 301/56 (1), 1480 (15.08)-1481 (15.08), f° 66 v° (6)

⁹⁹ SAG: 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 75 v° (2)

Een vierde aspect van sociale solidariteit, bescherming en controle was weggelegd voor de buren,¹⁰⁰ maar ook hier overlapt dit met zijn familiale en politieke relaties. Bij Willems eerste huis was de ene buur Jan Vernadelin, schepen van Gedele in 1487,¹⁰¹ en de buur aan de andere zijde niemand minder dan Philips van de Zickele. In september 1484 werd bij zijn tweede huis Gheeraert van der Hoyen, die na Willems overlijden zou huwen met Lijsbette Dammans, zijn nieuwe overbuur.¹⁰² Willem had dus machtige buren.

Het verwerven van sociaal kapitaal op zich lijkt voor Willem Rijn geen motivatie te hebben gevormd om opstand te voeren, aangezien hij reeds het lidmaatschap van verscheidene belangrijke sociale en politieke netwerken vòòr 1477 erfde. Meer nog, het lijkt er eerder op dat de sociale netwerken van Willem Rijn nuttig aangewend werden tijdens de opstand. Zijn verwanten waren gelijktijdig met Willem Rijn in de stedelijke politiek verweven. Philips van de Zickele en Symoen Borluut bijvoorbeeld waren belangrijke figuren in de opstand. Maar ook heel wat andere familieleden behoorden tot dezelfde politieke strekking, zoals Symoen Damman, Ghuwy de Croec, Jan Damman, Willem van der Cameren, Gheeraert van der Hoyen, enzovoort.¹⁰³ Naast de rol van zijn directe familieleden in de vorige opstanden van de vijftiende eeuw, kan misschien zelfs een link gelegd worden tussen Willem Rijn en Daneel Sersanders. Zijn schoonvader Symoen Damman had immers een zus Mergriete die gehuwd was met Symoen Clozman. Deze laatste behoorde eveneens tot het politieke netwerk rond Willem Rijn en was voogd over de kinderen uit het eerste huwelijk van Daneel Sersanders, mogelijks met Clara Clozman.¹⁰⁴ Kortom, de sterke verwevenheid van het omvangrijke politiek en sociaal kapitaal van Willem Rijn maakt zijn stap tot het opnemen van een leidersfunctie in de opstand erg bevattelijk. Het streven naar maatschappelijke erkenning en respect vanuit een sociaal-politieke machtspositie was typisch voor de laatmiddeleeuwse mens.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Carlier (M.), “Solidariteit of sociale controle? De rol van vrienden en magen en buren in een middeleeuwse stad” In: Greve (A.), Carlier (M.), Prevenier (W.) en Stabel (P.), *Hart en marge in de laat-middeleeuwse maatschappij. Handelingen van het colloquium te Gent (22-23 augustus 1996)*, Leuven en Apeldoorn, Garant, 1997, p. 81.

¹⁰¹ Van der Meersch (P.C.), *Memorieboek der stad Ghent*, deel 1, p. 348.

¹⁰² SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 85 r° (8); 301/58 (1), 1484 (15.08)-1485 (15.08), f° 16 v° (1)

¹⁰³ Van der Meersch (P.C.), *Memorieboek der stad Ghent*, deel 1, pp. 302-358.

¹⁰⁴ Haemers (J.), *Fiche Rym*.

¹⁰⁵ Prevenier (W.), “De netwerken in actie”, p. 303.

Afbeelding 2. Zeventiende-eeuwse interpretatie van de terechtstelling van Jan en Frans van Coppenhole in 1492, medestanders van Willem Rijn tijdens de regering van de eerste regentschapsraad (19de-eeuwse litho naar een houtsnede van Hans Burgkmair; Stadsarchief Gent, AG L8/8).

3.3. Willems intellectuele vorming

Dat het aspect ‘eer’ een belangrijke leidraad was in het leven van Willem laat zich onder andere lezen in de opleiding tot ‘meester in de rechten’ die Willem Rijn vanaf 28 januari 1467 in de Leuvense universiteit volgde.¹⁰⁶ Behalve voor de pensionarissen van de stad, een functie die Willem van 1480 tot 1483 bekleedde,¹⁰⁷ was een academische vorming weinig van belang bij de uitbouw van een politieke carrière. Dat was ook de conclusie van Blockmans die in zijn onderzoek naar het wisselingsproces van de Gentse schepenen in de vijftiende eeuw tevens de factor intellectuele vorming opnam. Slechts in 19 van de 1209 gevallen tussen 1400 en 1506 (= 1,6 %) werd bij de naam van de schepenen de kwalificatie meester teruggevonden.¹⁰⁸ Boone wees er in aanvulling op dat weliswaar bij de adellijke of patricische schepenen de vermelding ‘her’ in de plaats kan

¹⁰⁶ Haemers (J.), *For the common good*, p. 238.

¹⁰⁷ Haemers (J.), *Fiche Rijn*.

¹⁰⁸ Blockmans, “Het wisselingsproces van de Gentse schepenen in de 15de eeuw (1400-1506)” In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XLI (1987), p. 94-95.

zijn gezet, maar dat het aantal academisch geschoolden dan nog steeds opvallend klein zou blijven. Bovendien konden de schepenen die een academische vorming hadden genoten eveneens door het belang van hun familie in dat mandaat geïnteresseerd zijn. De vrijwillige rechtspraak van de Gentse schepenbanken zorgde er immers voor dat het Romeins of canoniek recht niet echt noodzakelijk was voor de uitoefening van een politieke functie in de stad. Voor de vertegenwoordigers van de Gentse belangen in de buitenwereld, was een opleiding tot jurist wel handig. Boone wees er vervolgens op dat de 1,6 % academisch geschoolde juristen die Blockmans had teruggevonden de overstap van pensionaris naar schepenen hadden gemaakt.¹⁰⁹

Bij Willem Rijn echter verliep het omgekeerd: hij was schepen van Gedele in 1474 en schepen van de Keure in 1477 en 1479, en werd daarna pas pensionaris van de Keure in 1480. Na 1483 zou hij zelfs geen uitgesproken politieke functie meer uitoefenen op stedelijk vlak.¹¹⁰ Deze ‘keuzes’ – voor zover opnieuw niet zijn omgeving hem in die richting duwde – wijzen erop dat Willem Rijn vooral pensionaris was omwille van het prestige dat eraan vastkleefde en omwille van zijn overtuiging die hij op die manier aan de buitenwereld kon te kennen geven. Pensionarissen werden immers verwacht de stad te vertegenwoordigen in vergaderingen en onderhandelingen op een hoger niveau, en konden daarbij hun juridische vaardigheden tentoonspreiden.¹¹¹ Willem Rijn had de nodige intellectuele vorming, maar volgens de verhalende bronnen ook het opmerkelijke redenaarstalent om zijn visie op de Gentse zaak te verkondigen. Ook na de afloop van zijn positie als functionaris bleef hij Gent vertegenwoordigen, zoals te zien was in de politieke context. Toch nog een voorbeeldje ter verduidelijking. In juni 1484 nam hij voor de stad Gent deel aan het kapittel van het Gulden Vlies in Dendermonde, en hij eiste er van Maximiliaan dat hij zijn huwelijkscontract zou naleven.¹¹² Als je weet dat de Orde van het Gulden Vlies bestond uit de machtigste edelen van de Bourgondische vorstendommen, dan is een dergelijke eis op dat niveau heel gewaagd en vooral tot een ideologische vraag naar respectabiliteit terug te brengen.

Boone maakte tevens de interessante zijsprong naar alternatieve carrièremogelijkheden voor mensen met een intellectuele vorming. Hoewel concrete studies ontbreken, mag men aannemen dat op het niveau van de centrale instellingen, zoals de Raad van Vlaanderen, een academische opleiding vermoedelijk wel een

¹⁰⁹ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, pp. 118-119.

¹¹⁰ Haemers (J.), *Fiche Rym*.

¹¹¹ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, p. 119.

¹¹² Haemers (J.), *Fiche Rym*.

invloed op een mogelijke loopbaan kan hebben gehad.¹¹³ Er werd reeds aange-
toond dat de opstandelingen, die ijverden voor het behoud van de privileges,
geen afschaffing van de centrale overheid nastreefden en er integendeel vaak zelf
deel van uitmaakten. Willem Rijm zou evenwel op de hogere niveaus duidelijk
gaan voor een leiderschap ter verdediging van de stad.

3.4. *Zijn religieus kapitaal in de stad*

Willems aanzien in de stad was omwille van zijn sociaal, intellectueel en politiek
kapitaal reeds bijzonder groot, maar zou nog versterkt worden door zijn rol die
hij speelde in een aantal religieuze instellingen in de stad. In maart 1479 ver-
scheen immers de eerste akte van Willem Rijm als een van de “*heiligheestmees-
ters van Sint-Janskercke*”. In datzelfde jaar zouden nog twee dergelijke kopieën
in de schepenregisters opgenomen worden, en verder nog één in 1481 en één in
1484.¹¹⁴ Dat betekent dat Willem Rijm in die jaren al zeker een van de vier Hei-
lige-Geestmeesters van Sint-Jans was. Aangezien er geen beperking was inzake
tijdsduur, is het mogelijk dat hij onafgebroken vijf jaar of meer deze functie had
ingevuld. De overeenkomst met de leke Heilige-Geestmeesters was volgens
Boone te vergelijken met de pachters van een indirecte belasting, daar er telkens
een van hen door de priester-ontvanger als borg werd aangesteld voor de gemid-
delde jaarlijkse inkomsten. Op die manier werden enerzijds de clerici niet afge-
zonderd van de samenleving, en waren anderzijds de Heilige-Geestmeesters sterk
verbonden met het burgerlijke gezag. In verband met dit laatste aspect stelde
Boone een tabel op voor de Gentse Heilige-Geestmeesters tussen 1385 en 1455
met betrekking tot eventuele politieke mandatarissen. Hij koos ervoor om de
verdeling over de Drie Leden van nabij te bekijken en tevens hun aantal manda-
ten in rekening te brengen. Het onderscheid tussen minder of meer dan zes
mandaten werd daarbij aangewend, aangezien dat net het dubbele is van het aan-
tal mandaten dat de gemiddelde Gentse politicus in de vijftiende eeuw door-
liep.¹¹⁵

¹¹³ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, p. 120.

¹¹⁴ SAG: 301/55 (1), 1478 (15.08)-1479 (15.08), f° 106 v° (1); 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 19 v° (1); 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 41 v° (2); 301/56 (1), 1480 (15.08)-1481 (15.08), f° 76 v° (1); en 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 207 v° (2)

¹¹⁵ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, pp. 96-100.

Tabel 1: Aantal Heilige-Geestmeesters per parochie en bindingen met politieke mandatarissen (Gent, 1385-1455).¹¹⁶

Parochie	Totaal aantal	A: politieke mandatarissen per lid				B: politieke verwantschappen				Algemeen totaal						
		N	>6	P	>6	W	>6	XN	XP	XW	Tot.	A+B	%			
Sint-Jacobs	24	2	-	5	1	2	1	9	37,50	7	2	1	10	41,67	19	79,17
Sint-Jans	24	4(2)	-	13(15)	7(9)	-	-	17	70,83	-	4(5)	1(-)	5	20,83	22	91,67
Sint-Michiels	23	7	3	5	3	5	2	17	73,91	-	-	2	2	8,70	19	82,61
Sint-Niklaas	26	1	1	11	3	3	1	15	57,69	1(2)	1	3(2)	5	19,23	20	76,92
St.-Maartens (Akkegem)	8	2	-	-	-	3	1	5	62,50	-	-	1	1	12,50	6	75,00
O.L.Vrouw-Sint-Pieters	21	2	1	1	-	7	3	10	47,62	2	1(3)	3(1)	6	28,57	16	76,19
Heilig-Kerst	25	4(3)	1	1	-	1(2)	-	6 ^a	24,00	4	1	-	5	20,00	11	44,00
Totaal	151	22(19)	6	36(38)	14(16)	21(22)	8	79	52,32	14(15)	9(12)	11(7)	34	22,52	113	74,83

a. +1 onbepaalde: Cornelis Modde, wiens politieke carrière na Gavere aanvangt en die derhalve niet bij een welbepaald lid kan ondergebracht worden.

¹¹⁶ Uit: *ibidem*, p. 100.

Bekijken we nu het geval Sint-Jans in vergelijking met de andere parochies, dan blijkt deze parochie het hoogste totaalpercentage aan politieke bindingen te behelzen. Bovendien lag het aantal directe en indirecte politieke mandatarissen die uit de poortერი afkomstig waren hoger dan in de andere parochies, met name 70,83 %.¹¹⁷ Aangezien de Heilige-Geestmeesters verkozen werden, was hun politieke macht en sociaal prestige van doorslaggevend belang. Voor het eerste aspect is het belangrijk op te merken dat een ambt als Heilige-Geestmeester geen opstapje was naar een politieke carrière, maar eveneens geen typische fin-de-carrièreklus.¹¹⁸ De functie werd vaak ingevuld door vacante politici tussen hun politieke mandaten door.¹¹⁹ Willem Rijm had er in maart 1479 inderdaad reeds twee schepenfuncties op zitten, en voldeed bijgevolg aan het eerste criterium.

Het tweede criterium impliceert dat Willem Rijm vermoedelijk in 1479 ook reeds voldoende status moet hebben gehad om verkozen te worden. Door zijn functie als Heilige-Geestmeester zou hij zelfs nog aan sociaal en moreel aanzien bijverdienen. Bovendien hielden Heilige-Geestmeesters toezicht op de overtredingen van bedelregels, en waren zij verbonden in een netwerk van lokale sociaabiliteiten.¹²⁰ Hun primaire functie was evenwel het financiële beheer van de parochie.¹²¹ Het was dan ook omwille van de aan- of verkoop van huizen en erfrenten dat akten vanwege de Heilige-Geestmeesters in de schepenregisters van de Keure terecht kwamen.¹²²

In het schepenjaar 1479 traden Willem Rijm en een zekere Thomas Heylinc, ook schepen van de Keure in dat jaar,¹²³ op “*als vooghden nu ter tijt van de Godshuuse van Sent Janshuse ane Houtbriel*” (H 108).¹²⁴ Een zekere Dankaart van Ogierlande schreef aan het einde van de veertiende eeuw: “*L’ospital de Saint Jehan, assiz de lez le Hautbriel ou quel on met et garde tous cheulx qui sont hors de leur sens et erragiez*” – vandaar de bijnaam het ‘dullenhuis’ – “*etablis par le loy de la ville et par deux tuteurs que les eschevins a ce eslisent de leur compaignons a chacun an*”. In de praktijk kwamen traditioneel de twee schepenen die het dichtst

¹¹⁷ Indien we telkens de eerste getallen nemen, was dit immers $13 + 4 = 17 \Rightarrow 17 / 24 \times 100 \% = 70,83 \%$.

Voor de getallen tussen haakjes, komt dit op $15 + 5 = 20 \Rightarrow 20 / 24 \times 100 \% = 83,33 \%$.

¹¹⁸ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, p. 101.

¹¹⁹ Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, p. 60.

¹²⁰ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, pp. 101-102.

¹²¹ Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, p. 60.

¹²² SAG: 301/55 (1), 1478 (15.08)-1479 (15.08), f° 106 v° (1); 301/56 (1), 1480 (15.08)-1481 (15.08), f° 76 v° (1); 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 207 v° (2)

¹²³ Van der Meersch (P.C.), *Memorieboek der stad Ghent*, deel 1, p. 312.

¹²⁴ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 14 r° (8); en 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 167 r° (5)

bij het godshuis woonden voor de functie in aanmerking.¹²⁵ Vermoedelijk zal dit ook bij Willem Rijm het geval zijn geweest, dus veel nieuws valt uit dit gegeven niet af te leiden.

In het verdere verloop van Willems ‘religieuze loopbaan’ was evenwel toch nog een merkwaardigheid te bespeuren. In een akte van 30 januari 1484 traden “*meester Gheerolf van der Haghen [...] ende Willemme Rijm als vooghen ende gouverneurs van den Godshuuse van Poortackere*” op.¹²⁶ Het Sint-Obrechtsbegijnhof, oftewel het godshuis van Poortakker (E 50), dat in 1278 werd opgericht voor de opvang van zieke en behoeftige begijnen, was waarschijnlijk een grafelijke stichting. Filips de Schone nam alvast de instelling in bescherming en beklemtoonde de band met het gravenhuis. Het godshuis kreeg tevens materiële gunsten van de vorst en werd geleid “*par deux tuteurs a ce commis par mon tres redoubté seigneur*”, aldus Ogierlande.¹²⁷ Dit blijkt ook voor Gheerolf en Willem het geval geweest te zijn, aangezien zij aangesteld waren in naam van “*ons harde gheduchts heeren*”.¹²⁸ De bekleeders van deze functie, die grote bevoegdheden met zich meebracht, waren dan ook vaak leden van de poortერი die op een goed blaadje stonden bij de vorst, en dat lijkt op het eerste gezicht niet op te gaan voor de band tussen Willem Rijm en Maximiliaan van Oostenrijk.¹²⁹ Ook Willems collega Gheerolf van der Haghen was meermaals schepen tijdens de opstandige periode.¹³⁰ De politieke context brengt ons hier evenwel een verklaring. Sinds juni 1483 werd Vlaanderen immers bestuurd door de regentschapsraad en was Filips de Schone erkend als rechtmatige vorst.¹³¹ Het verklaart waarom Willem een traditioneel graafgezinde functie vervulde. Willem Rijm zou de graaf overigens vergezellen bij diens Blijde Intrede te Brugge in mei 1484.¹³² Het toont aan dat hij Filips de Schone als (enige) graaf van Vlaanderen erkende.

Gezien de bekleeders van bovenstaande semi-religieuze functies door respectievelijk de medeparochianen, de schepenen en de vorst werden gekozen op basis van hun persoonlijke kwaliteiten, kan er geen gewag gemaakt worden van verder reikende sociale relaties tussen hen onderling. Willem Rijm kon blijkbaar wel in de hoedanigheid van bestuurder-ontvanger een aantal financiële transacties uitschrijven aan ‘bekenden’. Zo verkocht Jan de Rantere een erfrente van 20 s. gr.

¹²⁵ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, p. 143.

¹²⁶ SAG: 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 101 v° (8)

¹²⁷ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, p. 154.

¹²⁸ SAG: 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 101 v° (8)

¹²⁹ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, pp. 154-155.

¹³⁰ Van der Meersch (P.C.), *Memorieboek der stad Ghent*, deel 1, p. 307, 327, 355, 361.

¹³¹ Ryckbosch (W.), *Tussen Gavere en Cadzand*, p. 14.

¹³² Haemers (J.), *Fiche Rym*.

per jaar aan de Heilige-Geestmeesters,¹³³ moest Joos Pollet pacht betalen aan het godshuis van Sint-Jans,¹³⁴ verkocht diezelfde Joos een erfrente aan het godshuis van Poortakker,¹³⁵ en verkocht Pieter van Zonnemaer, die in het huis van Willems medestander Frans van Coppenhole woonde, tenslotte ook een erfrente aan datzelfde godshuis.¹³⁶ Mogelijks brachten deze semi-religieuze functies dus toch nog wat sociaal kapitaal met zich mee, maar het belangrijkste motief voor het vervullen ervan bleef de statusverlening. Voor materiële winst hoefde men het alvast niet te doen, want de gemanipuleerde sommen bleven te gering om er ambities mee te verwezenlijken. Bovendien bestond de gewoonte om tekorten te dekken met eigen middelen. Het was dus een hooggeschat kenmerk bij de verkiezingen van dergelijke functies dat de persoon in kwestie tot de bezittende klasse behoorde.¹³⁷

3.5. Willems onroerende goederen

Willem Rijm en Lijsbette Dammans woonden in een huis dat Clare van der Eeken, Willems moeder, hen had geschonken als huwelijkscadeau.¹³⁸ Het ging om een woning gelegen in de “Ringhesse”, met “*Philips van de Zickele met zijnder poortere ghehuust an deen zijde, Jan Vernadeln uut name van zijnen wuve ende kindren van meester Pieter van Walen an dandre*”.¹³⁹ De gevonden gegevens kunnen echter alleen een betekenis hebben als ze binnen hun context kunnen worden gezien: Wat kostte een gemiddeld huis in deze periode en in hoeverre wijkt dit exemplaar daarvan af? Wat kostte deze woning in vergelijking tot de gemiddelde lonen uit die tijd? Wat kan de woonbuurt waarin het huis gelegen was, vertellen over de gemiddelde man die er leefde? Deze vragen kunnen reeds gedeeltelijk ingelost worden aan de hand van het werk van M. Boone, M. Dumon en B. Reusens: *Immobiëlenmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent, 1483-1503*. Via huizenprijzenreeksen probeerden zij de vermogensstructuur van de stad te reconstrueren. Hierbij gebruikten ook zij de registers van de schepenen van de Keure als bron.¹⁴⁰

¹³³ SAG: 301/55 (1), 1478 (15.08)-1479 (15.08), f° 106 v° (1)

¹³⁴ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 14 r° (8)

¹³⁵ SAG: 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 101 v° (8)

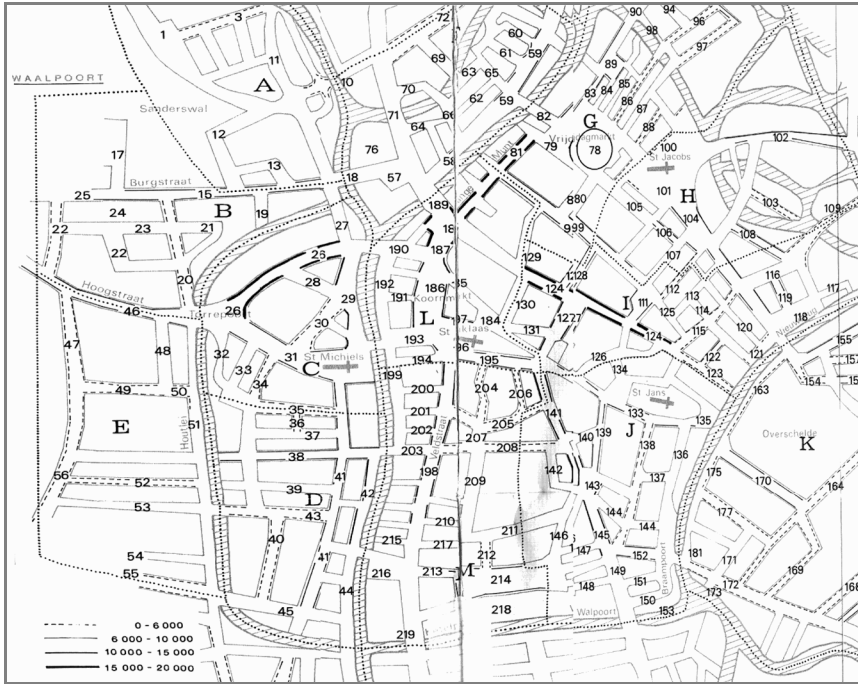
¹³⁶ SAG: 301/58 (1), 1484 (15.08)-1485 (15.08), f° 94 r° (4)

¹³⁷ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, p. 98.

¹³⁸ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 85 r° (8)

¹³⁹ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 144 v° (2)

¹⁴⁰ Boone (M.), Dumon (M.) en Reusens (B.), *Immobiëlenmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent*, p. 51.

Afbeelding 3: Stratenplan van Gent (1483-1493)¹⁴¹.

De Rijn-gasse was een straat in de Sint-Jansparochie, een vertakking van de Hoogpoort in de buurt van de Sint-Janskerk. Op de bijgevoegde afbeelding betreft het straat nr. 126 (afbeelding 3). Jammer genoeg zijn er voor deze periode geen gegevens bekend voor de waarde van een gemiddeld huis in die straat. De mediaan voor 1493-1503 was 8115 d. gr. en het gemiddelde 7135 d. gr., een cijfer dat iets minder was dan de Hoogpoort in die periode, maar toch bij de betere straten uit de Sint-Jansparochie behoorde. In de hele buurt rond de Zandberg gingen de prijzen toen immers achteruit ten opzichte van deze in 1483-1493.¹⁴² Naast de hoge mortaliteit was volgens Erik Thoen vooral een omgekeerde emigratie van de stad naar het platteland na de oorlog hiervoor de verklaring.¹⁴³

¹⁴¹ Uit: Boone (M.), Dumon (M.) en Reusens (B.), *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent*, p. 285.

¹⁴² *Ibidem*, p. 262.

¹⁴³ Thoen (E.), *De gevolgen van de militaire destructie op het platteland: een voorbeeld van burgeroorlog op het einde van de 15^e eeuw in Vlaanderen met nadruk op het Gentse kwartier*, Gent, 1975, pp. 156-157 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling)

Het huis dat Willem van zijn moeder kreeg, was reeds bezet met een erfrente van 2 lb. 5 s. gr. en een lijfrente van 10 s. gr. per jaar.¹⁴⁴ De renten die op de eenheid rusten, droeg men immers over naar de koper en moeten bij de eigenlijke verkoopprijs worden opgeteld.¹⁴⁵ Dat maakte het echter onmogelijk om de vaste waarde te berekenen. De auteurs pasten hier een mouw aan door de tienjaarlijkse gemiddelde rentevoet voor de periode 1483-1503 te berekenen. Men kan terecht opmerken dat Willem Rijn het huis kreeg op 21 januari 1480 en dus niet binnen de periode 1483-1503, maar Boone gaf in een ander artikel aan dat voor de voorafgaande jaren, 1478-1483, het volume vergelijkbaar was.¹⁴⁶ Hier wordt geopteerd de penning van de periode 1483-1493 te gebruiken. Omgerekend liep de kostprijs van die renten dus al op tot 9600 d. gr.¹⁴⁷ De auteurs bestempelen een huis tussen de 5000 en 10000 d. gr. VI. als een bescheiden huis.¹⁴⁸ Een echt cadeau kan dit huis dus amper genoemd worden, aangezien je voor die prijs al zelf een huis kon kopen. Bovendien moeten de graanprijzen en lonen in rekening gebracht worden, alsook het feit dat die kostwinners meestal een gezin moesten onderhouden. Uiteindelijk bleek het bezit van een huis toch slechts voor een bevoorrechte groep mogelijk te zijn geweest. Voor een gekwalificeerde was het haalbaar en buiten de crisisperiodes konden dienders waarschijnlijk ook een bescheiden huisje kopen, maar voor ongeschoolde arbeiders bleef dit heel moeilijk.¹⁴⁹

Vanaf het begin van mijn onderzoek tot op het einde waren akten die op schulden wezen vanwege Clare van der Eeken, schering en inslag.¹⁵⁰ Wanneer zij op 29 augustus 1485 werd veroordeeld voor het verbranden van Willems documenten tot een verblijf van drie jaar in het begijnhof van Mechelen, en daarbij

¹⁴⁴ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 85 r° (8)

¹⁴⁵ Boone (M.), Dumon (M.) en Reusens (B.), *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent*, p. 51.

¹⁴⁶ Boone (M.), "Plus duel que joie", p. 9.

¹⁴⁷ Voor de erfrente: 540 d. gr. x 16 (de penning) = 8640 d. gr., voor de lijfrente: 120 d. gr. x 8 (ste penning) = 960 d. gr.

¹⁴⁸ Boone (M.), Dumon (M.) en Reusens (B.), *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent*, p. 61, 65.

¹⁴⁹ Boone (M.), Dumon (M.) en Reusens (B.), *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent*, pp. 72-73.

¹⁵⁰ SAG: 301/51 (1), 1470 (15.08)-1471 (15.08), f° 91 r° (8); 301/51 (2), 1471 (15.08)-1472 (15.08), f° 8 v° (2); 301/53 (2), 1475 (15.08)-1476 (15.08), f° 20 r° (2); 301/53 (2), 1475 (15.08)-1476 (15.08), f° 35 r° (2); 301/53 (2), 1475 (15.08)-1476 (15.08), f° 34 r° (8); 301/56 (2), 1481 (15.08)-1482 (15.08), f° 43 v° (1); 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 101 r° (5); 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 185 v° (7); 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 26 v° (4); 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 100 v° (7); 301/58 (3), 1485 (22.07)-1486 (15.08), f° 10 v° (6); 301/58 (3), 1485 (22.07)-1486 (15.08), f° 10 v° (10); 301/58 (3), 1485 (22.07)-1486 (15.08), f° 21 r° (5); 301/59 (2), 1487 (15.08)-1487 (04.11), f° 18 v° (3); 301/59 (3), 1487 (04.11)-1488 (15.08), f° 57 r° (3); en 301/59 (3), 1487 (04.11)-1488 (15.08), f° 96 r° (3) = 16 akten om precies te zijn.

verplicht werd om binnen de drie dagen te vertrekken, kwamen enkele schuldeisers plots naar de schepenbank met achterstallige betalingen. “*Kenlic zij dat joncvrouw Clare van der Eecken, weduwe van wijlen Lodewijc Rijm, kent sculdich zijnde Joes van Overbeke over mer vrouwen van Wierre 30 s. groten ter cause van eene voeringhe die de voorseide joncvrouw over 15 jaer hier te vooren jeghen mer voorseide vrouwe cochte, actum 31 august anno [14]85.*”¹⁵¹ Schulden van vijftien jaar geleden dus, bovenop een achterstallige pacht,¹⁵² en een schuld aan “*Pietere Pieters van gheleende ghelde, de somme van 22 s. groten*”. Immers, “*den dach van de betalighe viel te meye lestleden, ende mids dese es te nieuten ghedeene cedulle ghescede met huerer hand.*”¹⁵³ Clare had de akte (in een woedebui?) dus eigenhandig gescheurd. Wanneer ik alle bedragen uit de schuldbekentenissen van Clare van der Eeken tussen 1471 en 1488 samentel, dan bekom ik een som van 77 lb. 9 s. 3 d. gr., die evenwel in verschillende stukken werd terugbetaald aan de schuldeisers. Clare moest evenwel telkens heel snel het bedrag terugbetalen en waarschijnlijk verkocht ze daarom veel renten. Toch kunnen we geenszins beweren dat Willems moeder noodlijdend was. Ze had immers vele gronden in haar bezit waarvan ze een aantal aan haar zoon en zijn vrouw schonk. Zo kreeg Willem Rijm op 14 november 1474 “*in huwelike voorwaarde 30 ghemeten gronds lettelt mijn of meer die zo hadde liggheende in de prochie van Verrebrouc*”, die hij evenwel onmiddellijk verkocht aan Joosse Sprute en Jan van Mare.¹⁵⁴ Zes jaar later kwam daar nog grondeigendom in Evergem en Zaffelare bij, beide gepacht door een zekere Laureins Boudins.¹⁵⁵

Op 3 november 1479 hadden de ouders van Willems vrouw Lijsbette Dammans hun deel ingebracht. Zeven schepenen gingen die dag op bezoek ten huize van Symoen Damman en Lijsbette van Vaernewijck om een huwelijkscontract op te stellen, in het bijzijn van Willem en zijn vrouw en twee ‘gaders’ Jan en Jacop Damman.¹⁵⁶ Huwelijksluiting was bij de vijftiende-eeuwse Vlaamse elite immers het gevolg van een langdurige onderhandeling tussen beide families over de materiële inbreng. Op die manier trachtte men conflicten in haar netwerken te vermijden. De schepenbanken op hun beurt hadden respect voor het zelfstandig functioneren van verwantschapsnetwerken omdat het stadspatriciaat er vaak zelf mee overlapte.¹⁵⁷ Willem Rijm en zijn vrouw Lijsbette kregen uiteindelijk

¹⁵¹ SAG: 301/58 (3), 1485 (22.07)-1486 (15.08), f° 10 v° (6)

¹⁵² SAG: 301/58 (3), 1485 (22.07)-1486 (15.08), f° 21 r° (5)

¹⁵³ SAG: 301/58 (3), 1485 (22.07)-1486 (15.08), f° 10 v° (10)

¹⁵⁴ SAG: 301/53 (1), 1474 (15.08)-1475 (15.08), f° 17 v° (4)

¹⁵⁵ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 85 r° (8)

¹⁵⁶ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 27 v° (1)

¹⁵⁷ Buylaert (F.), “Familiekwesties”, p. 15.

verschillende lenen in de parochies van Deinze, Singhem en in het land van Waes, bovenop een dertigtal renten.¹⁵⁸ Willem Rijm had ook een leen in Munte,¹⁵⁹ en aan de hand van pachtbetalingen konden nog lenen in Sint-Denijs-Boekel, Vosselare en Lovendegem worden gedetecteerd.¹⁶⁰ In andere bronnen kon Haemers daarenboven nog landeigendom in Waregem, Gijzenzele, Scheldewindeke, Asselle, Beveren en Gavere achterhalen, en lenen in Vurste, Nevel, Zaffelare en Galmaarden.¹⁶¹ Op 30 november 1481 verkochten “*Willem Rijm over hemzelve ende Quintin Callis in de name ende als procurane hebbende van Jan uutten Hove Jacobs zone [...] Jan de Meyere ende Loye de Meyere den han van eenen bosschen in de prochie van Lovendeghem*” van 3 bunder groot.¹⁶² De families Rijm en Utenhove waren namelijk, samen met de families De Gruutere, Van Leyns en Vaernewyck in de vijftiende eeuw de grondbezittende groep bij uitstek in Gent.

Verschillende historici wezen reeds op het belang van het in rekening brengen van buitensteedse gronden van de Gentenaars uit de late middeleeuwen. Frans Blockmans was de eerste die aantoonde dat het Gentse stadspatriciaat in de dertiende eeuw massaal op het platteland belegde.¹⁶³ Het ruraal grondbezit van de Gentenaars zou volgens Thoen tijdens de veertiende eeuw nog zijn aangegroeid met een hoogtepunt aan het begin van de vijftiende eeuw.¹⁶⁴ Boone nam vervolgens een steekproef van de staten van goed voor de schepenjaren 1493-1496 die opgaat voor de top en de hogere middengroepen van Gent. In niet minder dan 64,29 % van de 112 bestudeerde aktes was er sprake van buitensteeds grondbezit. Daaruit kon worden afgeleid dat deze Gentse gegoede lieden hun traditionele beleggingen in grond op het Gentse kwartier ook nog aan het eind van de vijftiende eeuw voortzetten. Niet alleen de greep op het kwartier werd hierdoor verstevigd, maar de Gentse top kon zich op die manier assimileren met de eer die de adel toebedeeld kreeg.¹⁶⁵

¹⁵⁸ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 27 v° (1)

¹⁵⁹ SAG: 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 84 r° (2)

¹⁶⁰ SAG: 301/56 (2), 1481 (15.08)-1482 (15.08), f° 209 v° (5); 301/56 (2), 1481 (15.08)-1482 (15.08), f° 209 r° (4); en 301/60 (2), 1489 (15.08)-1490 (15.08), f° 142 v° (2)

¹⁶¹ Haemers (J.), *For the common good*, p. 238.

¹⁶² SAG: 301/56 (2), 1481 (15.08)-1482 (15.08), f° 209 r° (5)

¹⁶³ Dambruynne (J.), *Corporatieve middengroepen*, p. 425.

¹⁶⁴ Thoen (E.), *Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de Late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden. Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst*, Gent, Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, 1988, pp. 514-516, 520-521.

¹⁶⁵ Boone (M.), Dumon (M.) en Reusens (B.), *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent*, pp. 139-146.

De familie Rijm behoorde dus tot de belangrijkste Gentse patriciërsfamilies van de vijftiende eeuw. De erfenis die Daneel Rijm, de grootvader van Willem die behoorde tot de absolute top van Gent, aan zijn oudste zoon Boudewijn overliet, had een waarde van maar liefst 432.000 Vl. gr. Dat stemde overeen met zo'n 145 jaarlonen van een ongeschoolde arbeider. Hij had nog acht andere kinderen, waaronder ook Lodewijk, maar het is niet duidelijk hoeveel zij precies ontvingen. Het bedrag zal ongetwijfeld een stuk lager gelegen hebben.¹⁶⁶ Willem Rijm kon evenwel het huis bemachtigen “*daer hij jeghen wordelic inne woont staende in de Guldenstrate wijlen toebehorende Baudin Rijm zijnen oom*”. ‘Tegenwoordig’ was hier concreet 16 december 1482, toen Willem een stuk erf wou innemen aan de zuidzijde van het huis dat de kerkmeesters van Sint-Jans destijds hadden gekocht.¹⁶⁷ Een jaar later zou hij opnieuw naar de schepenbank van de Keure stappen met de vraag “*oft moghen vernietich an een huus ende stede eenen grooten steen wesende staende in de Guldenstrate bij Sente Jans*”.¹⁶⁸ Hoewel Willem Rijm Heilige-Geestmeester was en geen kerkmeester, kwamen deze functiebekleders uit hetzelfde politieke milieu en had Willem misschien iets kunnen forceren.¹⁶⁹

Er waren twee Guldinstraten in de Sint-Jansparochie: één op de Kuipberg (I 116) en één vlakbij de Sint-Janskerk, de latere Sint-Baafskathedraal (J 134). Er werd in de tweede akte evenwel duidelijk vermeld dat het om de Guldinstraat bij Sint-Jans ging, en tevens was deze straat een zijstraat van de Rijngasse. Er zijn echter geen gegevens over de waarde van deze Guldinstraat in die periode bekend.¹⁷⁰ Toch is het van belang dat we hiermee weten in welk huis Willem zelf woonde, aangezien dat volgens Blockmans een echt statussymbool was. Vooral veilige stenen woningen met een leien dak, die groot genoeg waren voor talrijk huispersoneel, wezen op een goede sociale positie.¹⁷¹ Aangezien voor hem Boudewijn erin woonde en een huis heel wat status met zich meebracht voor de persoon die erin woonde, mogen we wel aannemen dat het een aanzienlijk huis zal geweest zijn. Om een idee te hebben van het economisch kapitaal van een persoon, moeten evenwel ook de roerende goederen in rekening worden gebracht.

¹⁶⁶ Boone (M.), Laleman (M.C.) en Lievois (D.), “Van Simon sRijkensteen tot Hof van Ryhove. Van erfachtige lieden tot dienaren van de centrale Bourgondische staat” In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 44 (1990), p. 64.

¹⁶⁷ SAG: 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 75 v° (2)

¹⁶⁸ SAG: 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 84 r° (1)

¹⁶⁹ Boone (M.), *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453*, pp. 96-100.

¹⁷⁰ Boone (M.), Dumon (M.) en Reusens (B.), *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent*, p. 262.

¹⁷¹ Blockmans (W.), “Imitatie en specifiek gedrag” In: Idem ed., *Prinsen en poorters*, pp. 162-163.

3.6. Zijn roerende goederen

Bij Willem Rijm bestonden deze roerende goederen enerzijds uit rentekapitaal, en anderzijds uit pachten van mensen die op zijn gronden en lenen woonden. In de bestudeerde schepenregisters vond ik een drietal pachtcontracten voor een duur van negen jaar. In een eerste afschrift werd de pachter verwacht jaarlijks “*de somme van 25 s. groten per jaar ende eene steen vlas eene tcomijn*” aan Willem over te maken.¹⁷² De pachtsom in de tweede akte bedroeg “*12 s. groten per jaar ende eenen alven steen vlaech*”.¹⁷³ Een derde pachter bekende op 23 januari 1483 “*sculdich zijnde Willemme Rijm de somme van 2 lb. 14 s. groten ende viertien vlas van pachte van de jaer ende kerst 81 ende 82 [...] ter causen van de upwatier die gheweest hebben*”. Er waren blijkbaar overstromingen geweest, waardoor het moeilijk werd voor deze persoon om de pachtsom te betalen. Aan een aantal andere pachters had Willem reeds afslag toegekend, maar deze man moest wel de volledige som betalen in de komende maanden.¹⁷⁴ Het betekent wel dat zijn vast pachtinkomen op Kerst niet altijd op tijd werd betaald omwille van misoogsten. Normaal zou Willem Rijm hier echter ook een som van 1 lb. 7 s. gr. per jaar ontvangen. Samen met de andere pachters vormt dit een jaarlijkse som van 768 d. gr., oftewel een goeie 3 lb. gr. per jaar, en zestien en een halve steen vlas.

Ik gaf reeds aan dat Willem Rijm en zijn vrouw Lijsbette Damman bij hun huwelijk van beide ouderparen renten kregen. Het totaal van de renten die Symoen Damman en zijn vrouw aan het echtpaar schonken, kon berekend worden op een totaal van 9396 d. gr. 9 d. par. per jaar, met nog een aantal keren een steen vlas erbij.¹⁷⁵ De erfrente die ze van zijn moeder Clare kregen, bracht een totaal van 10080 d. gr. per jaar op.¹⁷⁶ Samengeteld kwam dat neer op een bedrag van 19476 d. gr. 9 par., oftewel iets meer dan 81 lb. gr., per jaar. Als men bedenkt dat een ongeschoolde in de periode 1483-1493 ongeveer 981 d. gr. verdiende per jaar en een meester 2490 d. gr.,¹⁷⁷ dan wordt al snel duidelijk dat het om een behoorlijke som ging, met name bijna twintig jaarlonen van een ongeschoolde en bijna acht van een meester.

Willem Rijm zelf hield zich echter niet bezig met het kopen en verkopen van rentetransacties, althans toch niet tot 1483. Enkel een rente in 1480 die Jaquemijne Rijms, waarover hij voogd was, hem jaarlijks moest betalen, vormt hierop

¹⁷² SAG: 301/56 (2), 1481 (15.08)-1482 (15.08), f° 209 r° (4)

¹⁷³ SAG: 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 67 r° (5)

¹⁷⁴ SAG: 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 108 r° (5)

¹⁷⁵ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 27 v° (1)

¹⁷⁶ SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 85 r° (8)

¹⁷⁷ Boone (M.), Dumon (M.) en Reusens (B.), *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent*, p. 69.

de uitzondering.¹⁷⁸ In 1483 echter kocht Willem plots drie erfrenten en het jaar erop nog een erf- en lijfrente.¹⁷⁹ De vraag stelt zich nu natuurlijk waarom Willem Rijm in 1483-1484 zich plots wel met renteverkopen inliet.

Een eerste verklaring kan gezocht worden in het transitieve karakter van netwerken waarbij door verschillende (rente)transacties de banden tussen personen kunnen worden aangehaald.¹⁸⁰ Een van de erfrenten werd verkocht door een zekere Jan van der Weerst, buurman van Jacob Crabbe en Pieter van Zonnemaer in de Breydelsteeg.¹⁸¹ Dit laatste huis was voorheen van Frans van Coppenhole, een andere belangrijke leidersfiguur in de opstand.¹⁸² De namen van de andere renteverkopers klinken me niet bekend in de oren, maar zal Willem hen ongetwijfeld wel gekend hebben.

Naast de band tussen de personen die een rentetransactie met zich meebracht, was het financiële voordeel evenzeer van belang. In alle vijf gevallen was het Willem Rijm die geld ontleende aan de betreffende personen, goed voor een totaalbedrag van 97 lb. gr.. Het is goed mogelijk dat Willem Rijm om bepaalde redenen plots wel het idee vatte om ook eens op renten te beleggen zoals vele anderen. Het was namelijk een veilige vorm van beleggen die typisch was voor de late middeleeuwen. Zo had hij de zekerheid om vanaf augustus 1484 elk jaar een vast bedrag van 6 lb. gr. te mogen ontvangen.

In vergelijking met het bovenstaande gigantische jaarlijkse rentebedrag dat hij kreeg, verdwijnt dit evenwel in het niets. Bovendien kon Willem Rijm er nooit lang van genieten, want in het jaar daarop zou hij op het schavot sterven. Dat wist hij uiteraard toen niet, maar misschien hield hij toch rekening met het feit dat de opstand in het nadeel van de stad kon aflopen – dat had het verleden immers geleerd. De laatste rente in de rij zet dit vermoeden kracht bij. “*Instaes de Kemele kende vercocht hebbende Willem Rijm de somme van 20 s. groten per jaar lijfrenten staende ten liven van Lipkin ende Adriaenkijne Rijms beede zijne kinderen die hij heeft bij joncvrouw Lijsbetten Dammans, Symoens dochtere zijnde gheselnede, ende ten lancsten live van hem beeden.*”¹⁸³ Ook de erfrenten werden, zoals de naam zelf al verteld, overgedragen op de erfgenamen. In de marge van de doorstreepte akte van 20 januari 1484 staat inderdaad te lezen: “*Hedent 12en in meye*

¹⁷⁸ SAG: 301/56 (1), 1480 (15.08)-1481 (15.08), f° 16 bis r° (8)

¹⁷⁹ SAG: 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 200 r° (1); 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 222 v° (5); 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 93 r° (1) en 301/58 (1), 1484 (15.08)-1485 (15.08), f° 6 r° (2)

¹⁸⁰ Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, pp. 75-76.

¹⁸¹ SAG: 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 222 v° (5)

¹⁸² SAG: 301/56 (2), 1481 (15.08)-1482 (15.08), f° 25 v° (1)

¹⁸³ SAG: 301/58 (1), 1484 (15.08)-1485 (15.08), f° 6 r° (2)

1525 zo kende Philips Rijm filius Willems ontfaen hebbende van Raphael Versaren de somme van 24 lb. groten Vlaemsche munten mids tlossen van de rente hier nevensstaende ende voort vernoucht van allen achterstellen sceldende hem danaf quyte ende consenteerde mids dien in dooden van de copie my present.”¹⁸⁴ Is het mogelijk dat Willem via deze renten een vast inkomen wou verzekeren voor zijn kinderen? Daarmee wil ik echter niet beweren dat hij een ‘voorgevoel’ zou hebben gehad van wat hem zou overkomen. Willem Rijm geloofde allicht nog steeds in de slaagkansen van de opstand. Toch maken mensen soms de gekke bedenking ‘wat als ...’ er iets zou mislopen. Dat impliceert geen echte vrees, maar enkel een menselijke eigenschap om toch maar zoveel mogelijk verworvenheden veilig te stellen.

4. Conclusie

We hadden het misschien kunnen lezen in “*de instructien, lettren, missive in walsche ende in vlaemsche*” die Willem had nagelaten, maar zijn moeder Clare heeft ze in de haard geworpen. Toch had zij dit zeker met goede redenen gedaan, ook al beweert het fragment dat zij dit had gedaan “*zondre dweten ende consent van de weduwe vooght van de kindren, maghen ende vrienden van den voornoemde Willem ende in huerlieden absentie naerdat die alle bij huer ghevisiteert waren twelke also meerckelic te beseffene es bij haer ghedaen sgesin heeft bij malitien ende dat men in dien middle niet bevind ende zoude de groete delicten, faulten ende mesusen bij hen ghecommitteert in vele ende diversche manieren in achterdeele.*” De nazaten waren mogelijks snel samengekomen om te beslissen wat ze zouden doen, waarop de oude weduwe de brieven zelf verbrandde omdat haar bestraffing minder streng zou zijn dan voor anderen vanwege haar leeftijd. De schepenen, uit het hertogelijke netwerk afkomstig, veroordeelden Clare van der Eecen tot een verblijf van drie jaar in het begijnhof van Mechelen en ze mocht daarbij de stad niet verlaten.¹⁸⁵

De politieke beweegredenen van Willem Rijm in de periode 1482-1492 blijken een complex geheel te hebben gevormd van uiteenlopende aspecten. In dit artikel heb ik de hypothese naar voor gebracht dat Willem Rijm doorheen de opstand in een zekere mate gedreven werd vanuit een persoonlijke overtuiging. Willem had immers in de jaren 1470 de facto alles waar een jonge middeleeuwer van kon dromen: de start van een mooie politieke loopbaan, een vrouw van

¹⁸⁴ SAG: 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 93 r° (1)

¹⁸⁵ SAG: 301/58 (3), 1485 (22.07)-1486 (15.08), f° 10 r° (2)

goede afkomst, de eer van een welgestelde familie, een hoge universiteitsopleiding, het prestige van een semi-religieuze functie, verschillende gronden en lenen, enz. Toch ‘koos’ Willem Rijn voor de harde weg van leiderschap in een opstand, alvast dus niet om op een radicale manier een van voorgaande elementen te verkrijgen. Dat wordt ook kracht bijgezet door het quasi ontbreken van zijn naam bij financiële (rente)transacties in de schepenregisters, althans tot 1483. De kentering in dat jaar kon vanuit een sociaal aspect van steun aan het gezin worden gezien. De economische motieven mogen echter evenmin uitgeschakeld worden, want deze zijn in zekere mate verbonden aan een politieke carrière. Niettemin vormde de status en het eergevoel een even grote motivatie voor het opnemen van een leidersfunctie in de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk. Als ultieme vertegenwoordiger van de stad Gent op de hogere niveaus van het bestuur kon Willem Rijn ongetwijfeld brede lagen van de bevolking bekoren. Aanzien werd evenwel niet alleen rechtstreeks door de politieke loopbaan verworven, maar was ook een aspect dat kon worden teruggevonden in semi-religieuze functies, het huis waarin men woonde, de afkomst en de familie waartoe men behoorde. Op elk van deze aspecten vervulde Willem een voorname rol.

Zijn familie was een belangrijke factor in Willems leven. Opgegroeid in een politiek actieve familie die deel uitmaakte van de kern van de stedelijke elite had zijn sociale omgeving een grote invloed op hem. De ooms van Willem Rijn waren immers zelf opstandleiders geweest in vorige conflicten met de Bourgondische hertogen. Bovendien was de oude patriciërsfamilie Rijn via lange huwelijksketens verbonden met talrijke andere belangrijke families. Vele van Willems familieleden zouden eveneens een belangrijke rol spelen in de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk. Familiesolidariteit spande de kroon, maar kon vermoedelijk ook voor een bepaalde druk op Willem Rijn zorgen. Bovendien had niet alleen de familie een verwachtingspatroon, maar ook de achterban rekende op haar leider. Misschien was er op een bepaald moment gewoon geen weg meer terug.

Toch mag niet vergeten worden dat Willem Rijn niet wist hoe het zou aflopen, in tegenstelling tot de historicus vandaag. Misschien rekende hij wel op een goede afloop in het conflict tussen de stedelijke regenten en de aartshertog; en hoopte hij op die manier zijn macht uit te breiden. De opstand van 1477 was immers geslaagd en Gent had reeds een belangrijke opstandige traditie opgebouwd. Persoonlijke en collectieve herinneringen vormden dus wellicht een sterke motivatie voor Willem Rijn. Hij geloofde dan ook ten volle in de legitimiteit en de slaagkansen van de opstand waar hij voor stond. Het hele patroon

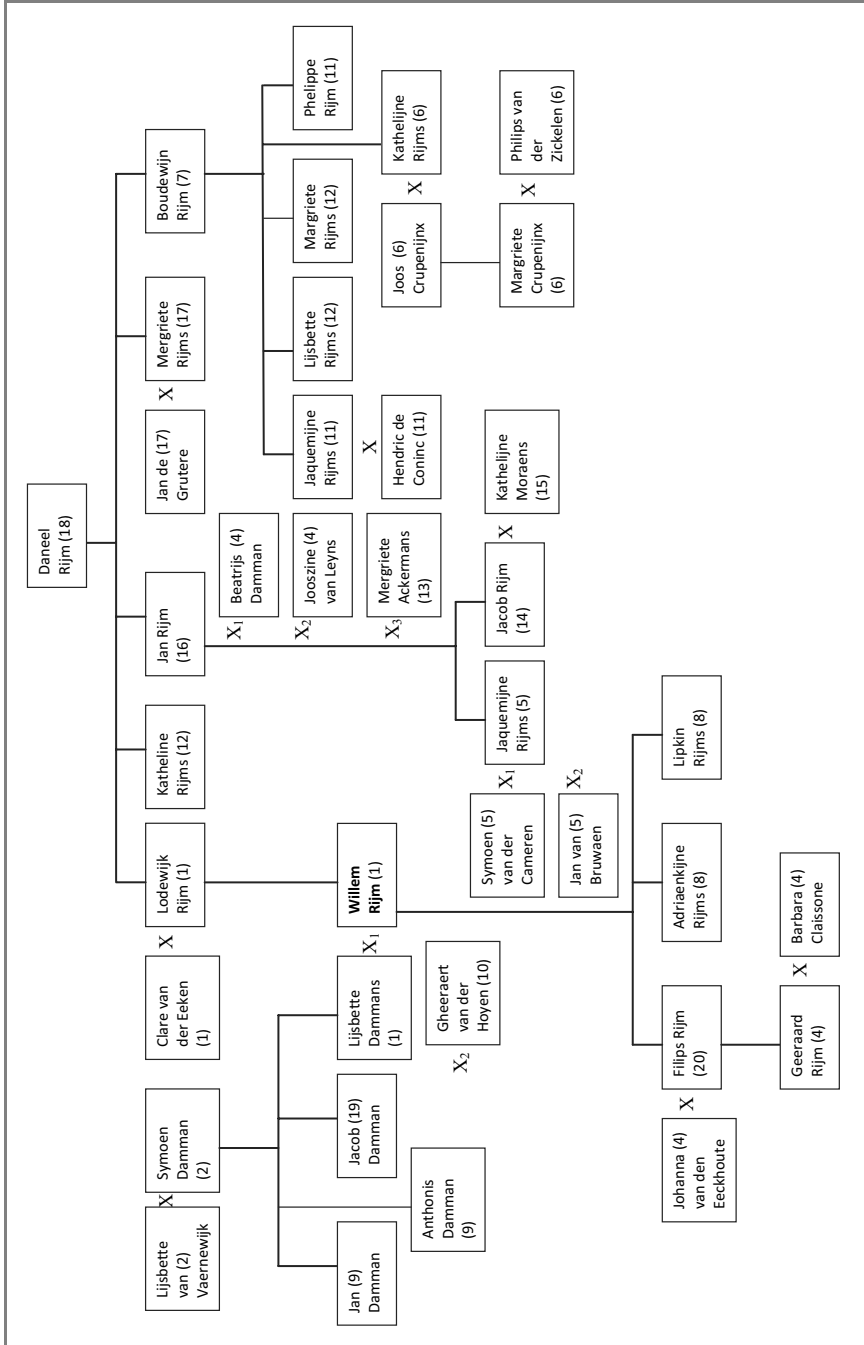
van opstanden zou voor verschillende families een inspiratie zijn om dezelfde weg in te slaan als hun voorvaders. De historische context is dan ook onontbeerlijk bij het bestuderen van een historisch subject. Immers, naast persoonlijke motieven kunnen bepaalde omstandigheden evenzeer personen dwingen om keuzes te maken. Dit geldt overigens zowel voor het historisch subject als voor de historica.

Vanuit mijn positie als historica heb ik getracht een hypothese aan te reiken op basis van de enige bron die een kleine toegang biedt tot zijn privéarchief. Deze bron blijft evenwel een zeer droge registratie van juridische transacties die het amper toelaat om in de psychologische leefwereld van de onderzochte persoon af te dalen. Ik erken dan ook het hypothetische karakter van mijn veronderstellingen en besef dat de aangewende methode op sommige momenten tekortschiet. Toch kon ik veel ‘dieper’ dan ooit graven in de sociale achtergrond van een politiek conflict in de vijftiende-eeuwse Bourgondische Nederlanden. Met de theoretische achtergrond en de resultaten van voorgaande prosopografische studies in het achterhoofd, ben ik een stap verder gegaan door slechts één onderzoeksobject van naderbij te bestuderen. Daarenboven wordt het eenzijdige verhaal dat Victor Fris over Willem Rijn bracht in dit artikel grondig bijgesteld; het leverde een genuanceerder beeld van deze leidersfiguur op. Een diepgaande analyse van een aantal persoonlijke gegevens van een ‘gewone’ stedeling kan dus wel degelijk nieuwe inzichten verschaffen of reeds bestaande onderzoeksresultaten met kracht bijtreden. Ik ben er dan ook van overtuigd dat een verdere ‘subjectivering’ van de geschiedenis, zowel op vlak van het historisch subject als van de historicus, veel toekomstperspectieven biedt in de geschiedschrijving.

Dat ook Willem Rijn, binnen de specifieke omstandigheden, tot het einde in zijn overtuiging geloofde, bewijzen overigens zijn laatste woorden, neergeschreven door Olivier de la Marche, die hij uitsprak na zijn vraag aan de omstanders op het schavot wat men hem te verwijten had: “*Ou vous ne me respondes point, ou je suis devenu sourt*”.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Beaune (H.) en D’Arbaumont (J.) eds., *Les mémoires d’Olivier de la Marche*, III, p. 275.

Bijlage: stamboom van Willem Rijn

Verklarende voetnoten bij de stamboom:

- (1) SAG: 301/53 (1), 1474 (15.08)-1475 (15.08), f° 17 v° (4).
- (2) SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 27 v° (1).
- (3) SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 93 v° (3).
- (4) Haemers (J.), *Fiche Rijm*.
- (5) SAG: 301/56 (1), 1480 (15.08)-1481 (15.08), f° 16 bis r° (8).
- (6) SAG: 301/56 (1), 1480 (15.08)-1481 (15.08), f° 66 v° (6).
- (7) SAG: 301/57 (1), 1482 (15.08)-1483 (15.08), f° 75 v° (2).
- (8) SAG: 301/58 (1), 1484 (15.08)-1485 (15.08), f° 6 r° (2).
- (9) SAG: 301/58 (1), 1484 (15.08)-1485 (15.08), f° 27 v° (1).
- (10) SAG: 301/61 (1), 1490 (15.08)-1491 (15.08), f° 79 r° (1).
- (11) SAG: 301/66 (1), 1499 (15.08)-1500 (15.08), f° 66 v° (1).
- (12) SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 107 r° (2).
- (13) SAG: 301/50 (2), 1469 (13.02)-1470 (15.08), f° 127 r° (3).
- (14) SAG: 301/54 (2), 1477 (15.08)-1478 (15.08), f° 100 v° (11).
- (15) SAG: 301/56 (2), 1481 (15.08)-1482 (15.08), f° 94 v° (1).
- (16) Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, p. 154.
- (17) Haemers (J.), *De Gentse opstand (1449-1453)*, p. 87.
- (18) Boone (M.), Laleman (M.C.) en Lievois (D.), "Van Simon sRijkensteen tot Hof van Ryhove", p. 64.
- (19) SAG: 301/55 (2), 1479 (15.08)-1480 (15.08), f° 27 v° (1).
- (20) SAG: 301/57 (2), 1483 (15.08)-1484 (15.08), f° 93 r° (1).